ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

దశరథుఁడు—కోసలదేశాధిపతి.

రాముఁడు— లక్ష్మణుఁడు—	దశరథపుత్త్రులు.
విశ్వామిత్రుఁడు— వశిష్ఠుఁడు—	మునులు

నారాయణుఁడు—విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకుని పురోహితుఁడు.

శంకరుఁడు—వశిష్ఠశిష్యుఁడు.

జనకుఁడు—మిథిలానగరాధినాథుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకునిపురోహితుఁడు.

స్త్రీలు.

కౌసల్య— సుమిత్ర— కైక—	దదరథునిభార్యలు.

కావేరి—కౌసల్యదాసి.

రుచిర—కైకదాసి

తాటక—రాక్షసాంగన.

సీత—రామునిసతి.

మృదుల—సీతచెలిమికత్తె.

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

మ. నవనీలోపమకాయుఁడై బుధనుతుండై ♦ న, న్యాభరి శౌర్యంబుతో
సవనంబున్నెఱవేర్చి, గాధిసుతుని ♦ స్సంతుష్టుఁ గావించి, శం
భునుచాపంబవలీలఁద్రుంచి, సిరియౌ ♦ భూపుత్త్రిఁ గైకొన్నట్టి, రా
ఘవరాముండు, దయాబ్ధిమీకొసఁగుత ♦ న్గల్యాణముల్నిత్యముఁ.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు తెఱవంకఁ జూచి)

సూత్ర—నటీ ! ఇటొకసారిరమ్ము.

(ప్రవేశించిన నటిఁజూచి)

ప్రేయసీ ! పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు పండ్రెండవ నాటకమొకటి క్రొత్తగా వ్రాసినారు. తత్ప్రదర్శనకార్యమందు నీవు నాకు సహాయురాలవగుదువను నాశతో నిన్నిప్పుడు పిలిచితిని.

నటి—అసహాయశూరులకు సాహాయ్యము నిమిత్తమాత్ర మైనను నాయందలిదయచే, గౌరవముచే నన్నుఁదోడ్పడుమంటిరి. కాని యానాటక మేదో సెలవిచ్చెదరా ?

సూత్ర—

గీ. ప్రథితరామాయణ గ్రంథ ♦ బాలకాండ
మందలికథను దెల్పు క ♦ ల్యాణరాఘ
వంబునానొప్పు నొకనాట ♦ కంబు కంబు
కంఠి! యిది, సర్వశుభదాయ ♦ కంబు మనకు.

నటి—(నవ్వుచు) ఇచటనా? అచటనా?

సూత్రి—అట్లనెద వేమి?

నటి—ఇచటనేయయినయెడల, నెన్ని నాటక ప్రదర్శనములు గావించినను గనుబొమలమీఁది వాసివలెనొక్కరీతిగ నుంటిమికదా?

సూ—ధనవంతులము గాలేదనియా నన్నుఁ బరిహాసించు చున్నావు?

అ॥ ధన మెసుఖదమంచుఁ ♦ దలఁతువే, ధనులలో
నతిదరిద్రులకంటె ♦ నధికదుఃఖు
లైనవారు గలరు; ♦ కానసుఖంబునొ
సంగఁ దృప్తికిలను ♦ సాటిలేదు.

న—ప్రశ్నోత్తరసందర్భము బాగుగనున్నది! అటులేని మీ "సర్వశుభదాయకము" తృప్తిగావలయునుఁగాని నాటకమెట్లగును?

సూ—నీ ప్రశ్నముగుంటుచిక్కులు పెట్టుకొంటివనుమా!

గీ. జేసిచేసర్వసుఖములు ♦ మానవునకుఁ
జేసులునొయట్టితృప్తిఁదె ♦ చ్చియిడునీప
విత్రనాటక, మందుచే ♦ వివిధసౌఖ్య
దాయకంబిదియనవచ్చుఁ ♦ దోయజాక్షి॥

న—సరే! తెలిసినది, లేనివియున్నట్టే తలఁచుకొనిసంతసిం

చుట్టుకదా తృప్తి ! అట్టిభావనాజన్య మహానందప్రవాహంబున నోల లార్చు నాటకముగాన "సర్వశుభప్రద" మంటిరి కాఁబోలు.

సూ—ఓ ! గడుసుదానా ! నన్నెక్కడనుండి యెక్కడకీడ్చుకొనిపోవుచుంటివి ! పావనగ్రంథసంభాషణము భావజానందములో విరమింపఁజేసితివే ! నీవే నన్ను జయించితివి. పోనిమ్ము. ఈప్రపంచ మందాఁడు వారి కోడనివా రెవరు?

గీ. క్రూరకనారాచవితతికి, ♦ ఘోరకదన
రవములకు,జంకనట్టివీ ♦ రపురుషుఁడును,
గలికిక్రొవ్వాఁడిచూపుఁదూ ♦ పులకు,ఁజిలుక
పలుకులకుఁబోలిదాసుఁడై ♦ పడునుగాదె !

నటి—మీరుమాత్రమాఁడువారుకారా ? కల్లమీసములతోఁ గట్టుకత్తులతోనామగవా రాఁడువారికోడిరి. దానికేమిగాని, యీశృంగారప్రసంగమింతటితోఁ గట్టిపెట్టి, కథానాయకుఁడును బతితపావనుండు నగు శ్రీరామచంద్రమూర్తింగూర్చి యొకింతచెప్పుఁ డదివిని నాటకప్రదర్శనమునకుఁ బోయెదను.

సూత్ర—ప్రియురాలా ! మంచిత్రోవకు వచ్చితివి. శ్రీరామమహిమ యడుగుటకుం జెప్పుటకుఁగూడఁ దగినది. కానిపూర్ణముగఁ దృప్తికరముగ వర్ణింప నా కశక్యము.

గీ. అవనిరక్షింపదయతోడ ♦ నవతరించి
నట్టియాసచ్చిదానంద ♦ మైనతండ్రి,
రామచంద్రుఁడుమనయంత ♦ రంగములకు
లొంగని యమేయుఁడెట్లు ప ♦ ల్కులకులొంగు !

గీ. కానిపూర్వపుణ్య ♦ కర్మ ఫలంబున
నను భవింపఁ గలిగి ♦ రామహాత్ము
పై నిగల్గు భక్తి ♦ వలన జనించిన
యమృతమంజనా సు ♦ తాదు; లింతి !

మఱియు, నాబహిఃప్రాణమా ! ఒక రహస్యముఁ జెప్పెద వినుము.

సీ. జనకాది బంధు నా ♦ శనవిపన్నగులై
దిక్కు లేకేడ్చెడు ♦ దీనులకును,
బట్టిన దెల్లను ♦ భస్మమైపోయెడు
భగ్నసంకల్ప ని ♦ ర్భాగ్యులకును,
వచియింపరాని దు ♦ ష్పాతకంబులుసల్పి
కుళ్ళికుళ్ళి తపించు ♦ కుజనులకును
జదివినకొలఁదిని ♦ సందేహచిత్తులై
యూఁగులాడువిపశ్చి ♦ దుద్ధములకు.
ఆవె, నట్టియిట్టివారి ♦ కననేల? నానా, భ
వార్తులైనవారి, ♦ కమృతసౌఖ్య
కాములెల్లరకును ♦ గనకాంగి ! గట్టిగా
నమ్ము ! దిక్కు రామ ♦ నామమొకటె ॥

న—ఔను, నాథా ! ఈయన రామాయణ నాటకములాడు చోనాకుఁ గాయకష్టములుగూడ నగపడుటలేదు.

సూత్రి—ప్రియురాలా ! అదియొకవింతగాదు.

గీ. మనసునకు దేహంబునకు న ♦ బంధమున్న
యంతదాఁక నెతను బాధ ♦ లంటు నరుల;
భక్తిభరితాత్మ తనువును ♦ బాసియెపుడు
పోవుగునో, తనుబాధలు ♦ సోఁడునపుడె.

నటి—ఆహా! ప్రాణేశా? ఈరామాయణనాటకము లుభయ తారకములుగదా!

సూత్రి—నిన్నును నన్నే కాదు. లేఖకపాఠకదర్శి పరిదర్శకాదులనందఱఁ దరింపఁజేయ సమర్థములు.

నటి—నిజముగా నేనెంతో ధన్యురాలను.

గీ. దశరథక్ష్మాతలేంద్రుండు ♦ తనసతులకుఁ
దెచ్చిపాయస మర్మిలి ♦ నిచ్చినట్లు
నాకుఁ గరుణించి యిడితిరి ♦ నాథ! యిపుడు
పరమపావనమౌ రామ ♦ భక్తిసుధను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(ప్రవేశము— దశరథుండు, కౌసల్య, సుమిత్ర, కైక.)

దశ— సతులారా! ఋశ్యశృంగునార్త్విజ్యమునఁ జేసిన జన్నము నైవ కతాంతిమునఁ బూర్తియయినది. ఇదిగో పాయసము. యజ్ఞదేవ దత్త ప్రసాదము. దీనిని మీరు భుజియించి గర్భముల ధరింపుఁడు.

కౌ— మేమందఱము మడుఁగుబట్టలధరించి శుచిగ నున్నారము. తామే మాకొసఁగుఁడు. భుజింతుము.

దశ— కౌసల్యా! ఈపాయసమున నీకెంత కావలయును?

కైక— ఏమైన మధురపదార్థమితరులకుఁ బంచియిచ్చుచో ముందుగాఁ జిన్నవారికిచ్చుటఁ దీయుట మంచిపని కావున నాథా! మీరు మాయక్కగారి నొసఁగినప్రశ్నము నన్నేయొనర్చిన యెడల సంతసంబె బాగుగ నుండునేమో?

దశ— కైకా! కేవల రుచిప్రధానమై కడుపు నింపించుకొనుటకు మాత్రమే పనికివచ్చు నైహిక పదార్థమును బంచిపెట్టునపుడు నీవనినట్లు చేయవచ్చునేమో కాని దైవప్రసాదితమగు నీపవిత్రవస్తువును గూర్చి నీవు చెప్పిన యేర్పాటు పనికిరాదేమో!

కై—దైవ ప్రసాదమునకందఱును సమానార్హులే కదా! అట్టిచో బెద్దచిన్న భేదమేల చేయవలయును? కావున ముగ్గురకు సమానముగా బంచిపెట్టుము.

సు—చెల్లెలా! వారి యిష్టానుసారము వారే యాచరింతురు. నీబోధనమేల?

కై—నేను నీకేమియు బోధింపలేదు. నీవు నన్ను మందలింప వలసినపని లేదు.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) చెల్లెలా! నీవూరకుండుము. మనకు భర్తతోగాని చెల్లెలితోగాని వాదమెందులకు? ఏదైవ కటాక్షమునను పాయసపాత్రము నాథునకులభించినదో యాదైవకటాక్షము చేతనే యదిమనముగ్గురకు దైవమువిధించిన యేర్పాటు ననుసరించియే సిద్ధించును.

సు—(అపవారించి, కౌసల్యతో) అందరకంటె భర్తకధికానురాగాస్పదము ననికాబోలు నీతివాక్యబోధనమారంభించినది.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) భర్తయందుగల చనవున నామె యేమియైనను బల్కినచో మన మన్యథా యెంచదగదు.

కై—నాథా! ఊరకుంటిరేల? ముగ్గురకు మూడుసమభాగములుచేసి యిచ్చుటయే న్యాయముకాదని తోచినదా యేమి?

దశ—కైకా! అట్లు తోచిన దప్పుగాదని తోచుచున్నది.

కైక—అట్లయిన నాకందరకంటె దక్కువనిచ్చెదవా?

సు—చెల్లెలా! ఈపాయసముతో నాకలిదీర్చుకొనదలచితివా? ఇది దైవదత్తమగు పదార్థము. కొంచెము భుజించిననేమి? విశేషముగ భుజించిననేమి? గిండెడు సాలగ్రామతీర్థము ద్రాగినఫలమొకయుద్ధరిణెడుతీర్థము ద్రాగిన ఫలముకంటె నెక్కుడగునా?

కౌ—(అపవారించి) చెల్లెలా! అడుగనిదే నీవేల మాటలాడెదవు?

కై—అక్కా! మీరిద్దఱు జ్యేష్ఠదేవులు. మీకు పెద్దతనంబులు వచ్చును గదాయను ధైర్యముతో నెన్నిశీఘ్రరంగనీతులయినఁ జెప్పఁగలరు. నేను గనీయసురాలను. కనిష్ఠురాలను. అధమురాలను. నీచురాలను. పాపాత్మురాలను. మీరిద్దఱారగింపఁగా నేదయిన నొక్కయుచ్ఛిష్టబిందువు మిగిలిన నది మీయిద్దఱప్రసాదమని యెంచి కన్నుల కద్దుకొని తినవలసిన దానను.

దశ—కైకేయీ! ఎందులకీకోపము? చూడుము. (చేయి పట్టుకొని) నేనుఁ జెప్పిన మాట వినుము.

కైక—ఒక్కనీవు చెప్పినమాటల వినుతోడనే నా బ్రదుకు తెల్లవారునా? ఈయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. ఆయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. కనిష్ఠురాలనై నీయింటఁ బ్రవేశించిన దోషమునకు నాకే చిన్నతనము తప్పునా? అనురాగములలోఁ జిన్నతనము. ఆదరణములలోఁ జిన్నతనము. ముచ్చటలలోఁ జిన్నతనము. ముడుపులలోఁ జిన్నతనము. మాటలలోఁ జిన్నతనము. మర్యాదలలోఁ జిన్నతనము. బ్రతుకంతలోఁ గూడఁ జిన్నతనము. పరములోఁ గూడఁ జిన్నతనము.

సుమి—(తనలో) కాని చుఱచుఱచూపులలోఁ బెద్దతనము. సూడుమాటలలోఁ బెద్దతనము. బుడిబుడియేడుపులలోఁ బెద్దతనము. బూకరింపులలోఁ బెద్దతనము. గయ్యాళితనములలోఁ బెద్దతనము. గడుసుదనములలోఁ బెద్దతనము. కాఱుమాటలలోఁ బెద్దతనము. కాటులాటలలోఁ బెద్దతనము.

దశ—(అపవారించి) కౌసల్యా! నీకెంతపంతు కావలయునని యడిగితివి. చెప్పవైతివేమి?

కౌ—(అవధరించి) పాయసాన్నము కైకేయి కోరినంత సగము నాకొకటిచ్చి మిగులుదానిలో మీకు దోఁచినంత నాకుఁ గటాక్షింపుఁడు.

కై—అక్కా! నాకు వంతు నీయవలదని భర్తతో రహస్యముగఁ జెప్పుచున్నావా?

కౌ—చెల్లెలా! నీకే పెద్దభాగము నీయవలెనని చెప్పుచున్నాను.

కై—నాకంత యాస లేదమ్మా! నాకట్టి పేరాస లేదమ్మా! నాకట్టిదురాశ లేదమ్మా! పెద్దవారైన మీకే పెద్దపెద్దయాశలుండును గాని—

సు—చెల్లెలా! ఎందుకింత యుద్రేకించినావు? భాగములు గూర్చి భర్తగారితో మేమేమైనఁ బ్రస్తావించితిమా? పెద్దవంతులని చిన్నవంతులని సమభాగములని లేనిపోని రాద్ధాంత పూర్వపక్షములన్ని నీవే చేయుచున్నావుకదా! మేమేమైన మాటలాడితిమా?

కై—అక్కో! మీరు సంగనాములు. నాలి ఖమున్నాలు. చలి చీమలు. సన్నసన్న సూనాన్ని యనేకుల్లజాణలు. సన్నభాగము రుంచుఁడు పెద్దకోంతు, పెద్దకడుపు, పెద్దయాశతో సృష్టించినాఁడు. నాకు దైవము లోని పరమాన్నమంతయు నేనే భక్షింపవలయునని కోరుచున్నా ననుకొంటిరేమో! నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీరిద్దరే భుజింపుఁడు. మీరిద్దరే పుత్త్రులఁగనుఁడు నాథా! నేను బోవుచున్నాను.

(పోఁబోవును.)

దశ—(ఉస్సురనుచు) అబ్బ! కైకేయీ! ఆగుము. ఎప్పుడును కోపమేనా?

సుమి—(తనలో) బెదరింపు తేగాని యెక్కడికిఁ బోవును?

కౌ—(కైకనుఁబట్టుకొని) చెల్లెలా! పోకుము. దైవసాక్షిత

పదార్థమును నిరాకరించుటదోషము. అమ్మా! నీయిష్టమువచ్చినంత భాగమును నీవు తీసికొనుము. మిగిలినదే మేము భక్షింతుము.

కై — సన్మానకరము. అమ్మా! అంతయు మీరేతీసికొనుఁడు. నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీకుఁగలుగు పుత్త్రులు నాపుత్త్రులు కాక పోవుదురా?

సుమి — చెల్లెలా! నీకుఁగలుగు పుత్త్రులు మాకు మాత్రము పుత్త్రులు కాకపోదురా? నీకింతకొంచెము మనసు? నీవొక్కతెవే భుజింపుము.

దశ — (చేయిపట్టుకొని) కైకా! పుత్త్రభిక్షకై నేను దేవునెంత ప్రార్థించితినో నామనసునందిని పుత్త్రులఁగనవలసినదని నిన్నింతకంటె నెక్కువగఁ బ్రార్థింపవలయునా?

సుమి — (లోలో) నాథా నిజమేకేలాగునను చెప్పదు. విశేషమేమున్న మేమునూరుగఁ బ్రార్థింపవలసివచ్చినది.

కైక — నాథా! పొడిపొడిమాటలచే సంతోషపెట్టఁ బ్రయత్నింపకుము. నేనెంత బేలమనసు గలదాననయినను నీవియుక్తిపై ప్రార్థనములు. లోనిసత్యాన్వేషణములు, పై కిచకిచలు, లోని ధుమధుమలు, పై మమకారములు లోని వెటకారములు, పైగోడు, లోని మోసము, తెలియలేనంతమందబుద్ధినిగాను. పాయసముప్పుటలోనిసుబ్బక పాత్రమాదయిందినది.

దశ — వక్రపాత్రముగగాకసరిగఁబంచియిచ్చెదను.

కైక — సెబాస్. సరిగనిచ్చెదవుకాదా? ఇమ్ము. వలదనిన వారెవరు?

దశ — "సరిగ" ననఁగ నీయభిప్రాయమేమి?

కైక—ఇదిగో ఏ పెద్దల కధికభాగములనిచ్చి యధికులఁజేసి నన్నన్ని విధములఁ జిన్న సేయఁ దలఁచితివో యట్టి మాయక్కలనె యడుగుము.

దశ—ఏమి? సుమిత్రా! నీయభిప్రాయమేమి?

సుమి—నేను పెద్దనుగాను; చిన్ననుగాను. నడిమిదానను. నన్నడుగనేల?

దశ—సతులారా! మీలోమీరు నిష్కారణముగ వైరమొందవలదు. నేను సరిగఁ బంచియిచ్చెదను.

కైక—"సరిగ" యనఁగ సమభాగములుగ ననియభిప్రాయమా? నెఱుఁగఁ గానిండు.

దశ—సరిగ యనఁగ న్యాయముగ.

కైక—న్యాయమనఁగ నేమి? మీబుద్ధికి న్యాయమా? మా అక్కలబుద్ధికి న్యాయమా? నాబుద్ధికి న్యాయమా? దైవబుద్ధికి న్యాయమా? ఎవరుచెప్పినన్యాయము? ఏటిన్యాయము? పాయసప్రదాతయగు యజ్ఞదేవుఁడీ పదార్థమును మామువ్వుర కొసఁగుమని నాఁడా? లేదా?

దశ—అట్లె సెలవిచ్చినాఁడు.

కైక—అంతేకాని బుద్ధిచేతనాలోచించి న్యాయమనితోఁచిన క్రొత్తన్యాయము ననుసరించి కొందఱను సంతోషపెట్టి కొందఱ నేడ్పించి యిమ్మని యిన్నిమాటలు చెప్పినాఁడా? ఏమి? మాటలాడరేమి?

దశ—అట్లు సెలవీయలేదు.

కైక—లేనియెడల నింత సందేహమేల? ఈయోజనమేల? ఈతొట్రుపాటేల? నానోరు కొట్టవేయనేల? మీరన్నన్యాయము

్యాయము కాదు. పెద్దభార్య కొక్క న్యాయ[ము] ... యక్క చెప్పినట్లు
డిమిభార్య కొక్క న్యాయము. చిన్నభార్య కొక్క న్యాయ...
వ ప్రసాదమున కందఱు సమానార్హులను లోకన్యాయము ననుస
ంచి పంచిపెట్టుము.

దశ — కైకా! బ్రాహ్మణుల కనేక పర్యాయములు నీవు దాన
క్షిణాదుల నిప్పించితివి కదా! పెద్దలకు చిన్నల కొకరీతినే యిప్పిం
ంతివా?

కైక — బ్రాహ్మణులకిచ్చినది నా సొమ్ము. నా సొమ్మును నా
యిష్టానుసారముగఁ బంచియిచ్చెదను. నాయనుగ్రహము ననుసరించి
యిచ్చెదను. నీ భండారములోని సర్వధనమును మా యక్కలకిచ్చిన
నే నేను నోరెత్తుకొనా? నీవు నన్ను నిరాకరించి మా యక్కల
తోడనే కాలక్షేపము చేసినసయిన నేను దైవమును దూఱుచు నీపాద
ములయొద్దఁ బడి యుండుదాననే కాని యిదియేమియని పలుకవలసిన
దాననా?

సుమి — (తనలో) అబ్బా! ఏమి శాంత చిత్తత! ఏమి సహనశక్తి!
ిటు లే నాథుఁడు చేసిన యెడల యీ సాకేతపురిని సమూలముగా సముద్ర
మున గలుపక మానుదువా? కైక సుమిత్రల్లీ! నాథుఁడు నీయెడల సత్యను
రాగుఁడై మా యెడల నొకరీతిగనున్నను మాకు నాథునికిఁ గూడఁ
నీ వాల్లుతప్ప లేదయ్యెను.

కైక — నీయనుగ్రహమును గనఁబఱచుటకు నీయిష్టమునుఁ
దాపుటకు నీన్యాయమును జనుపుటకు సంభావనకై వచ్చిన ముష్టిబాప
నయ్యలకువలె మేము నీ బంగారము పేక్షింపలేదే? నీ మణులఁ గోరలేదే?
వస్తువేదియును దేవురింపలేదే?

దశ — ఈ పరమాన్నము నా వస్తువు కాదా?

కైక—ఎట్లు?

దశ—(నవ్వుచు) యజ్ఞపురుషుండు నాకొసంగుటచే నాది.

కై—మిమ్ము దినుమని మీకిచ్చెనా?

దశ—(నవ్వుచు) నీవన్నట్లు వేఁడుకొని తినుటకు నాకిచ్చినాఁడు. తెలిసినదా?

సుమి—(తనలో) మాతోపాటు.

కైక—నాథా! ఎంత ధర్మశీలుండవు! నాదివిూఁదియనుభోగమున్నుఁ జేయుచుంటివి. నీయనుశాసకీనులమే! నీసహధర్మచారిణులమే! పుత్త్రభిక్షఁగోరి మీతోపాటు యజ్ఞము మేముగూడ జేయలేదా? మీవలెనే యజ్ఞదీక్ష మేముగూడ నెఱపలేదా? మీవలెనే మేముగూడ యజ్ఞదేవుఁ బ్రార్థింపలేదా? అట్టి యజ్ఞఫలమగు నీపాయసము నీకొక్కనికే యీయఁబడెనా? అందు చేసెనా? అటుకాదు. అది మాకొఱకు నీచేతికీయఁబడుటచే నీకిఁ గాఁడనయినది. కాని నీకీయఁబడుటచే నీదయి నీవు మాకిచ్చుటలేదు. మాకిచ్చినది యజ్ఞపురుషుఁడే, నీకున్న వ్యత్యాసము మధ్యమాకనిష్ఠాభేదమాయునకు —

దశ—సరే. ఆయననులేదు. మీకట్టి భేదమున్నదందువా? లేదందువా?

కైక—మీప్రశ్నము నాకు బాగుగఁ దెలియలేదు.

దశ—సుమిత్రా! నాయభిప్రాయము నీవు చెల్లెలికిఁ జెప్పుము.

సుమి—చెల్లెలా! నీవందఱకంటెఁ జిన్నదానవనియు నీకంటె నేనుఁ బెద్దదాననియు నీకును సర్వజ్యేష్ఠురాలనియు భేదము మనలో నున్నదా లేదా యని యడుగుచున్నారు.

కైక—అట్లు వ్యాఖ్యానము లేకేమి?

దశ—కావున నేనొక్కసంగతినిచెప్పెదను. విను ఒక పావు గడియ సేపు మీరు సవతులమనుమాట మఱచిపోండు. మీరొక్కతల్లి బిడ్డలని యెంచుకొనుఁడు. అన్యోన్య ప్రేమాధిక్యముకలవారని యనుకొనుఁడు. కైకా! ఈపాయసపాత్రము నీచేతికిచ్చెదను. నీవేపంచి యిచ్చుటకు నేనంగీకరించెదను. ఎట్లు పంచియిచ్చెదవో చెప్పుము?

కైక— మేము ముగ్గురము సమముగఁబంచుకొందుము.

దశ—అట్లుచేయునెడల నీయక్కలయందేమి యాధిక్యమును గనఁబఱచినదానవగుదువు. అదితప్పు. కౌసల్యా! నీవు పంచునెడల నెట్లు చేసెదవు?

కౌ—అందఱికంటెఁ జిన్నచెల్లెలగు కైకకుఁ బెద్దభాగమిచ్చి సుమిత్రకునంతకంటెఁ దక్కువనిచ్చి యంతకంటెఁ దక్కువభాగము నేను దీసికొనెదను.

దశ—సుమిత్రా! నీవు పంచునెడల నెటుచేసెదవు?

సుమి—(నవ్వుచు) నాకేమియునుంచుకొనకుండ నీయిద్దఱకు చెఱియొకసగమిచ్చెదను.

దశ—నీకో!

సుమి—పిదప వారిభాగములలోఁ జెఱియొకసగమును బుచ్చుకొందును. (నవ్వును.)

దశ—ఎంతగడుసుదానవు! సతులారా! ఇదివఱకే వృథగ నాలస్యమయినది. ఇఁక నీపదార్థమును శీఘ్రముగ మీరనుభవింప వలయును. పెద్దభాగముఁ దినినదానికిఁ బెద్దకొడుకునుఁ జిన్నభాగమును దినినదానికిఁ జిన్నకొడుకును బుట్టునా? కౌసల్య చిన్నభాగము దినినను నా మొదటఁబుట్టుకొడుకు పెద్దకొడుకే. కైకా! నీవు పెద్దభాగమును దినినను నీకుఁబుట్టుకొడుకు చిన్నవాఁడే. అందుచేనీవు పెద్ద

భాగము నెక్కించఁదగదా! యాపెక్కించినలాభము నుండలేదు. కౌసల్య వయస్సుచే పెద్దయ్యెను చేతను బెద్దది. చిరకాలము కాపురము చేసినది. పుత్త్రులు లేరని మాయిరువురకంటె నెక్కువ కాలము తపించినది. మీయక్క యగుటచే నీకును బూజ్యురాలు. అందుచే నీయందు నిరంతరానురాగము గలది. ఎన్నఁడును స్వలాభమును గోరుకొనియుండ లేదు. అట్టియాకౌసల్యాదేవిని నేను మీరు తప్పక గౌరవింపఁదగినది. మనల లోకము మెచ్చురు. మనతరువాతివారు మనలఁ గొనియాడుదురు. కైకా! మనసులో నెంచుకొనకుము. పవిత్రమైన మార్గము దాటి పోవుచున్నది. అట్లు తలవంచుకొనుట కాదు. నీచేయి నిటు దెమ్ము. కౌసల్య చేయి పట్టుకొనుము.

కైక—(అట్లు చేయును.)

కౌ—చెల్లెలా! నేను వయస్సుచేఁ బెద్దదాననయినను నీవే నాకంటెఁ బెద్దదానవుగ భావించి నిన్ను గౌరవించుచున్నసంగతి నీ వెఱుఁగుదువు కదా! అట్టిచో ననవసరముగ నీగాథ యేల? నీయిష్ట మెట్లో యట్లే కానిమ్ము.

కై—నేను తొందరపడి యేమాయినను నిన్ను నిన యెడల క్షమింపుము. (కౌసల్యను గౌఁగిలించుకొనును.) అక్కా! సుమిత్రా! నిన్నుఁ గూడ నిట్లే కోరుచున్నాను.

దశ—సెబాస్! కైకా! నీకు కోపమెంత శీఘ్రముగఁ గల్గునో ప్రసన్నతకూడ నంత శీఘ్రముగ నేకలుగును. వెళ్ళికోపమెటులో వెళ్ళి దయయునటులే. ఈపాయసకలశము నీచేతిలో నుంచుకొనుము. ఇదిగో పంచుమంటిని. కౌసల్యా! నీకు దీనియం దర్ధభాగము.

కౌ—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన యర్ధభాగము రెండుభాగములు చేయుచున్నాను.

(చేసి) ఇదిగో ! ఒకభాగము సుమిత్రా ! నీది. (సుమిత్ర గ్రహించును.)

సుమి—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన భాగమును నీవు దీసికొందువా?

కైక—సుమిత్ర నాకంటె పెద్దదయినందున కామెకు నాకంటె కొంత యధికభాగము కావలదా ?

దశ—అట్లయిన నేమిసేయుమందువు ?

కైక—నావంతు రెండు భాగములు చేసి యొక భాగము సుమిత్రకిమ్ము.

దశ—సెబాస్ ! కైకా ! సుమిత్రా ! నీవనిన్నను నీకు రెండు వంతులు వచ్చినవి. తీసికో. నీకిద్దఱు కొడుకులు గలుగుదురేమో ?

సుమి—(తనలో) ఇద్దఱు పుత్త్రులయినచో ! అనేక శిరస్సులుగలవాఁడయిననేమి. కొడుకు పుట్టినఁజాలు.

కైక— నేను యథాస్థితభాగమును దీసికొందును.

దశ—కైకా ! నీవు సంతుష్టినొందితివా ?

కై—ఔ.

దశ—ఉత్తరక్షణమునుండి మనకు ముచ్చటలపై ముచ్చటలు, వేడుకలపై వేడుకలు. పండుగలపైఁ బండుగలు. ఇక్కడకు మనస్సు శాంతి వహించినది. సతులారా ! మీరింక భుజింపరేమి ?

కౌ—ఇక్కడనేల ? భోజనశాలలోనికిఁబోయి యక్కడ కలిసి భుజింతుము.

దశ—సరే. పోదము రండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము—వీధి. ప్రవేశము—కావేరి, రుచిర.)

కావే—రుచిరా! వేగరా! అట్టు లడుగులో నడుగు పెట్టెద వేల?

రుచి—మాయమ్మ కైకమ్మకుఁ గడుపుచేత నుండగనువము వచ్చియుండ నాకుఁ గాలిపైకురుపుచే వచ్చియున్నది.

కావే—ఇట్టిస్థితిలో నేల తిరుగుచున్నావు?

రుచి—కురుపుకంటె దొరసాని యెక్కువ నంపుచున్నదమ్మా.

కావే—మా కౌసల్యకుఁ గడుపు రాలేదా? సుమిత్రకుఁ గడుపు రాలేదా? కైకమ్మ పిల్లికూనకంటె నెక్కువసుకుమారియా? తానంత "అన్ను ఉన్ను"ఁ బడుచున్నదేమి?

రుచి—కావేరమ్మా! చెప్పిననమ్మవేమో కాని చూడు! ఎవరితోడనయినఁ దినుగ ననఁబోకుసుమా! నాతో జెప్పరి. ఇదిగో! ఆ పాయసముఁ దిన్నమరునాఁటియుదయమారంభము. ఒక్కటే వేవిళ్ళు! వినె, విరామము లేదు. ఇటువంటి కటకట. అట్లు "ఓకు" వెలుతురుకంటఁ బడుటకు వీలు లేదుగదా! ఎవ్వరిని జూచిన ససహ్యతగదా! ఇదిగో

మగఁడనఁగ నాలాగునఁ బ్రాఁకులాడెడిదిగదా! ఇప్పుడతఁడనఁగ వట్టి గొంగళిపురుగు. రోఁకలిబండ. ఆ మహారాజు—పాపము. ఆతనిఁ జూచిన జాలియగును—తన్ను భార్యదగ్గరకు రానిచ్చునట్లు చేయుమని నన్ను బతిమాలుచున్నాఁడు.

కావే—ఇదేమిచోద్యమమ్మా! నెలలునిండినతరువాతఁగూడ వేవిళ్ళేమిటి? మా మేనత్తకేడు నెలలుండునరికే యాయన నాఁడుకూడ సెలవైపోయినది. ఇది మఱియుఁ జిత్రముగనున్నది. ఏమి కౌసల్యమ్మగారమ్మా! ఇది సరికాలాగునఁ దుబుకుమనలేదుగదా! కాని నీవిప్పుడెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

రుచి—సెనగపులుసుకంటెఁ బుల్లనిదేదయినఁ గోయి తెమ్మన్నది. ఎవరినిందుగూర్చి యడిగినవారే నవ్వుచున్నారు. చూడు! మనలో మనమాట. నన్నుఁ జేరఁదీసిన యయ్యవారలేమనెనో వింటివా? వైకమ్మకంటె గయ్యాళిలభించినప్పుడదికూడ దొరకుననినాఁడు.

కావే—సెనగకంటె పరసుమంచిన యెడల నదికూడఁ జెప్పినాఁడా? ఆతనిమాటలెనత్తె మెఱుఁగదు? కాని సెనగపులుసుకంటె బుల్లని వస్తువేదో నేనుఁ జెప్పెదను. ఉండు. నోటిచివర నాడుచున్నది. ఏదో ఘృతమమ్మా! స్త్రీలకొఱకు ముఖ్యముగఁ జేయఁబడినదఁట! మిగుల రుచించునఁట ఆ పదము నూరిలో నమ్మలక్కలందఱు చెప్పుకొనినారమ్మా! ఏదోఘృతము. ఊఁ—ఉండు! పుల్లకవిఘృతము.

రుచి—అబ్బే! అది ఘృతముకాదు. వేవిళ్ళచేత మాందారసాని రుచిగ్రహణాశక్తి యెట్లున్నదో విద్యావిహీనతచేత మా యయ్యవారి గుణగ్రహణాశక్తి యట్లున్నది. అది పుల్లకవికృతము. పుల్లకవిచేఁ జేయఁబడిన వైద్యగ్రంథమో వల్లకాడో. అది తెచ్చి మూఁడవరాణిగారి మూతికిఁ గట్టవలెనందువేమి?

కామే—చనవుకొన్నవారు మీరెక్కడ గట్టికొనినఁ గట్టి కొందురు; నాకెందులకమ్మా! నేను బోయెదను.

రుచి—వదినా! కోపమా! ఎప్పటికిఁ బోదలఁచితివో చెప్పవా!

కామే—చెప్పుటకు రహస్యమేమున్నది? మాయమ్మ వసిష్ఠ భగవానుని యాశ్రమమునకుఁ బోయి వారెప్పటనున్నారేమో కనుగొనిరమ్మన్నది.

రుచి—ఎందులకో!

కామే—నాకుఁ దెలియలేదు.

రుచి—వృసుడు శీఘ్రముగ రాజై యున్నదని సందేహముచే సుఖముగా ఇంటనున్నారో లేక కనుగొనుమన్నదేమో?

కామే—పురిటికిఁ గావలసినదిమంత్రసానియా? మహర్షియా?

రుచి—అదేమిమాట! శిశుజన్మకాలనిర్ణయము మొదలగు పనులకు సుముఖముగా నుండవలదా? కానిమీయమ్మగారిప్పుడేమి చేయుచున్నారు?

కామే—నేనిటు వచ్చుచుండఁగనే మాచెల్లెలిని బిలిచి "రాజుగారి నిటకురమ్మని కోరితినని చెప్పుము." అని దానితోఁ జెప్పెను.

రుచి—సరి! ఇఁకనేమి. నేననినదే నిజము. ఈసరికి రాజుగారామెయొద్దకు వచ్చియుందురు. కావున నీవు వేగ పొమ్ము. నేనును బోయి యోదిరా యొకప్పుల్లని వస్తువును దీసికొని పోయెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—కౌసల్యాంతఃపురము.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, కౌసల్య.

దశ—ఏల ?

కౌస—వంగి మీపాదములను శిరమున నద్దుకొనుటకు నాకు మిగుల కష్టముగనున్నది. అందుచే దయచేసి మీపాదములను నా తొడలపైనుంచుఁడు. చేతుల నెత్తి కన్నుల కద్దుకొందును.

దశ—ప్రాణప్రియా ! నీవిప్పుఁడటులు చేయుచున్నదేమి ?

కౌస—నాథా ! (గద్గదికతో) ఏమియు లేదు.

(కన్నుల నీరుంచుకొనును.)

దశ—ఆ! ఆ! అదేమి కౌసల్యా ! ఎందులకు ? (మొగము నెత్తి కౌఁగిలించుకొని) హా ! ప్రాణప్రియా !

గీ. చెప్పవా! చెప్పవా! నీవు ♦ గొప్పకనుల
కొలుకులను వేఁడి కన్నీళ్లు ♦ లొలుక నేల ?
చెక్కు లెఱుపెక్క నేల ? ♦ సీత్కృతులఁ బె
దవు లొడుల నేల గుండెల ♦ దడయు నేల ?

కౌస—(దైన్యముతో) నాథా ! నాకేమియుఁ దోఁచుట లేదు. లోపల నేమియో యావేదనముగనున్నది. గర్భమున నేదియో తళుక్కుమని ప్రవేశించినట్లున్నది. కనులు చీకటులు గ్రమ్మినవి. అమితముగ

భయము వయిచుచున్నది. నాథా! నేను సిగ్గువిడిచి చెప్పుచున్నాను. లోపల నేమో యట్టిట్టె యంతయు వ్యాపించుకొని నెదుగుచున్నట్లున్నది నాప్రాణము లెట్లొగానునోయోచదు. నాగర్భమునయున్న మీ తేజస్సు నెట్లుకాఁచికొందునో! అందుచేవిరాత్రి నాలుగు మాటలు చెప్పి మీకు నాకడసారి నమస్కార మర్పించుకొనఁదలఁచి —

(ఏడ్చును.)

దశ — ఛీఛీ వెఱ్ఱిదానా! ఇదిగో! ఇటుచూడుము.

కౌస — నాపాలింటిదైవ రాఘవుఁడు. విశేషముగ మాటలాడ లేను. నేను గాపురమునకు వచ్చినదిమొదలు మీయెడం బహుభక్తి విశ్వాసములతో నడచుకొనుచుంటిని. మిమ్ము నాభూలోకదైవముగఁ బూజించుకొనుచుండెడు నానమ్మకము. పొరబాటుననైన నేమైనఁ దప్పులొనరించి యుండినయెడల దయార్ద్రబుద్ధితో క్షమింపఁగోరుచున్నాను. ఇదిగో నమస్కరించుచున్నాను.

దశ — చాలుచాలు. ప్రాణప్రియా! చాలు. ఇటు రా! నాతోడ పైఁ గూర్చుండుము (భార్యనట్టు కూర్చుండఁబెట్టుకొని) నీవిట్టులఁ బడదగునా? భయమేల?

(తనలో) సీ. ఆత్మజుఁడు గల్గునేమో య ♦ టంచు నాస
వలనఁ బడని బాములు లేవు ♦ పట్టిపట్టి
కాళ్లు లేవు మ్రొక్కనియట్టి ♦ రాళ్లు లేవు
మ్రొగ్గనట్టి సదులు లేవు ♦ మున్ను మరియు.

గీ. వినని పుణ్యకథలు లేవు ♦ కనని తీర్థ
ములును లేవు, చేయని వ్రత ♦ ములును లేవు
బొనరుపని దానములు లేవు ♦ పొక్కి పొక్కి
మెప్పుగ బిలిచి వేడుకొనని యే ♦ వేల్పులు లేవు.

గీ. యజ్ఞదేవ ప్రసాద మా ♦ హాత్మ్యమునను
జింతలను గండెనంచు నేం ♦ జితినిగాని
సతులు గర్భధారణకళా ♦ వతులు గాంగ
నిప్పుడొకనూత్నచింత వే ♦ ధించునన్ను.

సీ. అంతంత మొగములై ♦ యంతంత ఱొమ్ములై
యంతంత యుదరంబు ♦ లైన వింత
యాకారములతోడ ♦ నేను ముక్కలఁబోలె
పలుచపల్చని వెల ♦ వెలలతోడ
నిదుర మబ్బులతోడ ♦ నిట్టూర్పుబుసతోడ
నీరుపట్టినకాళ్ళ ♦ బూరతోడ
మెలమెల్లనెదురీంత ♦ యలపులసొలపుతో
గాజుకాయలవలెఁ ♦ గానఁబడుచు
గుత్తుకుత్తను నిల్లాండ్ర ♦ గోడుచూడ
గుండెలు పటాలుమనుచుండు ♦ రెండుతలలు
నెప్పుడేర్పడు నెప్పుడు ♦ గుప్పుచప్పు
ననుబయటఁబడువారమో ♦ యనెడువగను.

గీ. ఏకసతియున్నవానికే ♦ యింతబాధ
యనఁగ ముగురున్ననా బ్రదు ♦ కడుగనేల?
ఉవిదలెందరున్నను సౌఖ్య ♦ మొకటెకాని
కుడుచు కష్టంబులెన్నియో ♦ నుడువనగునె?

గీ. ఇదియె తొలిచూలు వయసు గ ♦ తించువెనుక
రాకరాక యబ్రముగాఁగ ♦ బ్రాప్తమయ్యె
నేమగునొయంచుఁ గౌసల్య ♦ యిట్లువగచు
గోల! యెఱుఁగదు; సుకుమారి ♦ కోమలాంగి.

(ప్రకాశముగా) ప్రాణప్రియా! నీకేమియు భయము లేదు. దైవ కటాక్షమునఁ గులగురులగు వసిష్ఠభగవానుల యాశీర్వాదమున నీవు సుపుత్త్రుని నేఁడో రేపో కాంతువు.

కౌ—రేపటివఱకు నేనీబాధ పడుచుండవలసినదా? ఆ! నా వలనఁగాదు.

దశ—(కౌసల్యను ముద్దిడుకొని)

గీ. వాఙ్గకము దరిసెకు సం ♦ ప్రాప్తమైన
చూలుపుణ్యమాయని ముద్ద ♦ రాలితనవు
నీను ముద్దులుఁ నూలుకేంట, ♦ నెఱిసొగసులు
మురిపములగాంచి తిరుగ ను ♦ బ్బొంగుచుంటి.

కౌ—ఇప్పుడు పరిహాసించుచుంటిరా?

దశ—ప్రియురాలా! క్షమింపుము. ఇప్పుడు నేజేసిన పరి హాసమునకు నీకోడుకు చేయిఁబట్టుకొని యిట్టియిట్టిముఱదునన్నుఁ బట్టింతువుగానిలే. చూడు. (కడుపుపైఁ జేయివైచి)

గీ. కడుపులోఁ జిన్నిబుడుతఁడు ♦ దుడుకుదుడుకు
మను చునీటిలో మత్స్యంబు ♦ ననువుఁదోఁప
దళుకు తళుకని స్ఫురియించి ♦ తుళకరించు
మేఘగర్భస్థమగు నెఱి ♦ మెఱుపువలెను.

కౌసల్యా!

గీ. ఎగుమొగంబగు గర్భంబుఁ ♦ దిగఁబడియెను
డొక్కలెత్తును బాసి లోఁ ♦ తెక్కెఁ గడుపు
బడిబడిగ బిగబట్టెను ♦ ముడుగులివిగొ
కుర్రింకె వడిగ నే ప్రసవింతు ♦ వింక నేమి?

నీవు రేపటివఱ కుండనక్కఱలేదు. ఈదినముననే శుభప్రసవమగు చువుగాక! నీదాసి యొవతెయయిన నక్కఱయున్నదా?

కౌ—అందఱను బంపివయిచితిని. ఏల?

దశ—ఏలయందు వేల? పిలిపింపవలసినవారిఁ బిలిపించి, వలసిన సన్నాహమంతయుఁ జేయింపనక్కఱలేదా?

కౌ—తొందరపడకుఁడు. ఎవ్వరిని బిలిపింపవలదు. ఇఁక నొంత సేపు చూతము.

దశ—ఇంకేఁ జూచున దేమి. (గట్టిగ) కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ! వచ్చుచున్నాను.

కౌస—దానితో నిందుకొఱకని చెప్పెదరాయేమి? వలదు.

దశ—దాసికయినఁ దెలియకుండ నెటులు?

కౌ—ఇప్పటినుండియునా? ఈదాసుల చెవినిఁబడిన ముక్క నీటిపైఁబడిన నూనెచుక్క.

దశ—అటులయిన యిప్పుడేమిచేయుమంటివి?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! లోనికిరావచ్చునా?

కౌస—కావేరీ! రావచ్చునుకాని నీవిచ్చటకువచ్చి చేయున దేదియులేదు. జపమగునెడలఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవిగారికి నొకసారి దయసేయుదురేమో కనుఁగొనెదవా?

దశ—(నిమ్మళముగ) జపము వదలియయిన శీఘ్రముగ నని చెప్పరాదా?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! పోయి చెప్పెదను.

కౌ—సరే.

దశ—వసిష్ఠభగవానునకెప్పుడు వార్త నంపుదము.

కౌస—ఆమె పెద్దది. మిగుల(దెలిసినది. వచ్చినతరువాతనన్ని యేర్పాటులును సందడిలేకుండ నామెయే చేయును.

దశ—సంతోషమే. నీకింక భయమేమియు లేదుకద.

కౌస—లేకేమి! ఇప్పుడంత బాధ లేకుంట చేస్థిమితతగనున్నాను. ఇదియంతయు(గడచి గట్టెక్కి తిరుగమీతో సుఖింప(గలనా?

(నేపథ్యమున) ఆ! ఆ!

దశ—ఆహా! వింటివా? ఎట్టి సదుపశ్రుతియయినదో.

కౌ—కావేరీ! ఆ. ఆ. యనుచున్నావేమి?

(నేపథ్యమున) దేవిగారు మహారాజుగారియొద్ద నేయున్నారా? యని రెండవరాణిగారి దాసిగంగ చేసిన ప్రశ్నమునకు ఆ. ఆ. యనుచున్నాను.

కౌ—భగవతియగు నామెతో మనవి(జేసితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ, వచ్చెదననినారు.

కౌ—తొందరగ దయసేయుమని చెప్పలేదుకద.

(నేపథ్యమున) ఉ. హు.

కౌ—సరే. పొమ్ము. నాథా! నా చెల్లెలు సుమిత్ర నన్ను(జూచుటకయి రా(దలచి దాసిచేవార్త నంపియున్నదికా(బోలు. నేను సెలవు తీసికొనివెళ్ళనా?

దశ—నీవు వెళ్లుటయేల? ఆమెయే యిక్కడికు రా(గూడదా?

కౌ—సరి.సరి. చాలులెండు. నాథా! నేనొకరహస్యపుమాట నడిగెదను. చెప్పెదరా?

దశ—తెలిసినయెడల.

కౌ—సుమిత్రగర్భము కైకమ్మ నాగర్భములవలె లేదేమి?

దశ — లేక ?

కౌ — మిగులఁ బెద్దదిగా నుంటయే కాక యాకృతిచేఁ గూడ వింతగ నున్నది. ఈప్రక్కను బెరిగియున్నది. ఆప్రక్కను బెరిగియున్నది. బొంతయరఁటిపండువలె నడుమ గొంచెము వెలితిగనున్నది. ఎందుచేత?

దశ — ఆమె కవలపిల్లలను గాంచుననితోఁచుచున్నది.

కౌస — అమ్మయ్యో! ఇద్దఱుపిల్లలే. నాకొడలు జలదరించుచున్నది. ఏమండి నేనడిగిన ప్రశ్నమునకుత్తరము చెప్పకపోయితిరి?

దశ — ఉపశ్రుతియే చెప్పినది.

గీ. నీదు నునుఱొమ్ము తలగడ ♦ మీఁదఁదలయు
నాదు నెదపైనఁ గాళ్ళుంచి ♦ నీదు సుతుఁడు
పండి యెడనెడఁగుఱికి యుం ♦ చుండఁ గలసి
యతని జోకొట్టుచును సుఖ ♦ మందగలము.

అంతకంటె మనకిఁకఁ గావలసినదేమి?

కౌ — అంతవారమగునెడల నిఁకఁ గావలసినదేమి? నాకుఁ గొంచెము కష్టముగనున్నది. నేనింకఁ బోవుదును. (పోఁబోవుచు) వైకుంఠవాసా! నాహృదయమునను౦డుము. గురు వసిష్ఠ భగవానుఁడా! నమస్కారము.

(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) ప్రాణనాథా! నమ—స్కా—

దశ — ప్రాణకాంతా! వలదు. నీవు నమస్కరింపఁదు: నేనే నీకు నమస్కరింతును. (తనలో)

గీ. కష్టములకోర్చి మృతికిఁజం ♦ కక యపార
సర్వసృష్టి మహాతంత్ర ♦ సారసరణి
చిన్నతన బొజ్జని ముడుచు ♦ కొన్న గర్భ
వతియె ప్రత్యక్షపరమ దై ♦ వంబుగాదె

శ్రీ శేషశయన పరబ్రహ్మణేనమః (నమస్కరించును.)

కౌ—(మోమెత్తి తేరిపారఁ జూచును.)

దశ—సతీ! అట్లు నిశ్చలముగఁ జూచెద వేల?

(తనలో) గీ. కసరినను దీండ్రపడినను ♦ కైకయాజ్ఞ
భీతిమన్నించి తనమాట ♦ వినకయుండి
నను జలువచూపు వలపుల ♦ నవ్వుపూలఁ
జల్లు నీమె జ్వాలలవెదఁ ♦ జల్లునేల?

(చేయిఁ బట్టుకొని) కౌసల్యా! మాటలాడ వేమి? ఇట్లు రోజెద వేల!

కౌ—(దశరథుని ద్రోసివయిచి) ధనుస్సు! ఏదీధనుస్సు—హా! హా! హా!

(చేయి విదల్చుకొని అట్టహాసముచేయును.)

దశ—హాహాహా! ఇదియేమి?

గీ. మోవికెలఁకుల దాటిపైఁ ♦ బోనిచిన్న
మొలకనవ్వుల నను, కతి ♦ గొలుకులెడలి
పోని చూపులముగ్ధని ♦ ప్పులను గురిసి
యట్టహాసముసేయు, వీ ♦ రాగ్రణివలె,

గీ. అంగుళుల యుంగరములె బ ♦ ర్వించునోలుము
నబల, యిల్లాలు, మాలింత ♦ రాలు, నన్ను
భీకరాసురహరుని ను ♦ న్నాత్తుగాఁగ
గోటికొన విరాచె నిదియేటి ♦ పాటవంబొ!

? వీణయో! కేళికాబ్జమో? ♦ ప్రాణనాథు
నడిగెదః పాదయుగ్మకమో! చిత్ర ♦ ఫలకమొక్కొ!
దయామదానికి ధనుసేల! ♦ యక్కటకట!
కా...కింతలో మతి చలి ♦ యింపఁగలదె?

ఇదిసమాసన్నప్రసవసూచకము తొట్రుపాటుకాదు. ఏదయినభూతమావేశించి యుండవలయును, లేదా పెద్దలో పేరటాండ్రో మ్రొక్కుకొందును. ఏదయిన మీకుఁ గట్టవలసినయెడలఁగట్టుకొందును. శిశువున కెవరిపేరు పెట్టుకొనుమన్న వారిపేరు పెట్టుకొందును. ఓకుల దేవతలారా! ఓపితృదేవతలారా! మీయారాధనమున నేమయిన కొఱంతగావించియుండినయెడల నన్నుక్షమింపుఁడు. మీకోరికలేవైన దయచేసి స్వప్నరూపమున వెల్లడింపుఁడు. అంతేకాని

గీ. అనువదగువేళ మేఘులు ♦ మొఱఁగుగాఁగ
నున్నకల్పమాంధవృక్షపుఁ ♦ జన్నిచిగురు
పెట్టనున్నది, తతదయా ♦ వృష్టిఁగుఱిసి
పెంచుకొనుఁడు, మీయదిమీరు ♦ పెరుకఁదగునె!

(ప్రకాశముగా) కౌసల్యా! (దరిఁజేరంబోయి) ఆహా! తిరుగఁబ్రోచి వచ్చిన నెక్కడఁబడిపోదునో?

గీ. అసురరణరంగములను బా ♦ కారి వెన్న
సంగుపట్టుల ప్రబలర ♦ క్షః పిశాచ
ఖండనోద్దండతాభిము ♦ ఖ్యంబుగాంచు
నేను సతిఁ జూడఁ జాలమో ♦ మెత్తి యహహ!

ఆహా! నాసతియేమి దివ్యదర్శనమిచ్చుచున్నది!

గీ. పరమగుచు, నగాధమగుచు ♦ పరివిమలంబు
నగుచు, దుర్నిరీక్ష్యమగుచు ♦ నమితమగుచు
వర్ణనాతీతమగుచు దు ♦ ర్భరమునగుచు,
నొకమహాతేజమంటఁ గ్రాలు ♦ దున్నదహహా!

కావేరి! కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ!

దశ — వసిష్ఠభగవానుని శీఘ్రముగ దయసేయుఁడని చెప్పి వెంటఁబెట్టుకొనిరా! వెళ్ళితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ!

దశ — నాకు మతి లేదు. చైతన్యమే లేనట్లున్నది. వైకుంఠనిలయా! పన్నగశయనా! నాతండ్రీ! ఏమియీమాయ! ఏమియుఁ దోచకున్నది. ఎవరిదో కాలిచప్పుడగుచున్నది. గురువులవారు విచ్చేయుచున్నారు కాఁబోలు. (కొంచె మెదురుగఁబోయి) మహాత్మా! దయ సేయుఁడు.

[వశిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

దశ — మహానుభావా! నమస్కారము. మహాసముద్రమున బడియున్నాను. కౌసల్యవంకఁ జూచుఁడు. అదేమి?

వసి — (నవ్వుచు) మహాసముద్రమున నీవుబడి యుండుటకాదు. మహాసముద్రమునః బడియున్నయాతఁడు మనయింటికింక విచ్చేయును. ఈదినమే సుదినము నీబ్రదుకంతయు నిందుకొఱకే! నాజప మంతయు నిందుకొఱకే!

దశ — మహాత్మా! కౌసల్య కేమియు నాపత్తు లేదుకదా?

వసి — (నవ్వుచు) దేవతలయాపత్తులింక నణఁగిపోవును. ఋషుల యాపత్తులింక దీఱును. లోకములయాపదలు మాయమగును.

కౌ — (పీఠమునుండి దుమికి) రే! సకలసురనికరసుఖరమా సమారంభ విమర్దనా! రే! సకలపవిత్రమహర్షిజాల జపతపోభంగ సమాచరణ సాహితీసనాథా! సాధుసాధ్వీయూథ బాధాచరణ విదగ్ధా! సత్యదయాశౌచ ధర్మశూన్యా! మహామాయావీ! రే! లోకకంటకా! రాక్షసాపశదా! కుంభకర్ణాగ్రజా! రావణాధమా! తాదికో! నీమరణమింక నిశ్చయము! పుత్త్రపౌత్త్రకళత్రబంధుమిత్ర

పరివారసహితముగ నీచావు సమీపించినది. ధనుస్సేదీ! తమ్ముఁడా! ధనుస్సు—

వసి—సెభాస్ ! వినఁదగినమాటలువినఁబడినవి. ఈకర్ణములు పవిత్రములయినవి.

దశ—మహర్షిచంద్రమా! ఇదియేమిటి? అయ్యయో! ఆ పీఠము పైనుండి క్రిందకు దుమికెను. గర్భమేమగునో? గుండెలదఱి పోవునట్లే మాటలేమిటి?

వసి—రాజచంద్రమా! ఏమియుఁ జడియకుము. ఒక గడియలో నింక భగవంతుఁ డవతరింపఁగలఁడు. ఆతనిముందు చర్యయే యిప్పుడు వెల్లడింపఁబడినది. అదృష్టవంతులలో నగ్రగణ్యుఁడవునీవే! నింద్యమగు పురోహితవృత్తి నవలంబించి నీయింటనింతకాలమునుండి పడికాపులుపడుచు నేనుండుట యీమహాసుదినముకొఱకే.

దశ—తానేయింకఁ బుట్టలేదుకదా! తమ్ముఁడా! ధనుస్సేదీ యనుచున్నాఁడేమి? రావణు నీతఁడు వధియించునా?

కౌ—(పండ్లుకొఱుకుచు, గట్టిగ) వధియింపక—ఇంకనుపేకు.యా! ధనుస్సు. ధనుస్సు. హా! హా! హా!

(విఱుచుకొని (క్రిందఁబడును.)

దశ—అయ్యో! అయ్యో! (కౌసల్యనుబట్టుకొని) కౌసల్యా! కౌసల్యా! మహర్షిచంద్రమా! ఇదియేమి?

వసి—మరేమియు జడువకుము. గర్భముననున్న మహాతేజమామె భరియింపలేక పోవుటచేనట్లయినది. తొందరలేదు.

దశ—కౌసల్యా! కౌసల్యా! ఇంకనుస్మృతిరాలేదు. గురూత్తమా! ఏమిగతి?

వసి—నాకమండలూదకము నీమోమై కొంతచల్లెదను. (అట్లు చేసి) కౌసల్యా !

(కౌసల్య లేచును.)

(కౌసల్య అటునిటు తొట్రుపాటుతోఁజూచి)

దశ—ప్రాణకాంతా! నీకిపుడెట్లున్నది? ఇదిగో అటుచూడుము. వారెవ్వరు ?

కౌస—పురుషోత్తమా! నమస్కారము. నాథా! అట్లడిగెద వేమి ?

వసి—(అపవారించి) రాజోత్తమా! ఆమెకిప్పటివృత్తాంతము తెలియనీయక పోవుటమంచిది. వెంటనే సూతికాగృహమున కామెను బంపుము.

దశ—కావేరీ !

(నేపథ్యమున) బాబూ! వచ్చుచున్నాను.

వసి—రాజా! నీవుకూడ లోనికిఁబోయి తద్గృహసమీపమున నుండి శిశూదయమగు వెంటనే యొకగంట వాయింపఁబంపుము. నే నిచ్చటనేయుందును.

దశ—తామొక్కరే యిక్కడ దయచేసియుందురా ?

వసి—నాశిష్యునిరమ్మని చెప్పి వచ్చితిని.

దశ—కావేరీ! ఇంకరావేమి ?

(నేపథ్యమున) అరుంధతమ్మగారువచ్చినారు. ఆమెకుఁ బూజా మందిరములోనికిఁ దారిచూపుచున్నాను.

దశ—సంతోషమే ! నీవిక్కడకు రానక్కఱలేదు. నేను కౌసల్యనటకుఁ దీసికొని వచ్చెదను. మహానుభావా! సెలవా ?

వసి—మంచిది.

దశ—(కౌసల్యను బట్టుకొని) దేవి! నీగర్భమున కెక్కడను దెబ్బతగిలినట్లు లేదుకద. అంతయు సరిగనున్నదికద?

కౌస—(అపవారించి) ఏమియు లేదు. ప్రాణప్రియా! నీకు మహాతేజస్సంపన్నుఁడగు పుత్త్రుఁడు కలుగునని గురువుగారు మంగళాశాసన మొనర్చిరిసుమా!

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

వసి—రెండుయామముల వేళ కావచ్చినది.

గీ. తనకులంబునఁ దనకంటె ♦ ఘనసమగ్ర
విమల తేజోవిరాజిత ♦ విగ్రహంబు
పుట్టె వంశంబునకు వన్నెఁ ♦ బెట్టననుచుఁ
బద్మబంధుఁడు నడునింగిఁ ♦ బ్రబలియుండు.

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) ఇదుగో శిష్యుఁడు, గురువుగారు నాకొఱకు పైకిఁ జూచుచున్నా రేమి?

వసి—ఓరీ, శుంఠా! నీవు వచ్చితివేల? వాఁడేఁడీ?

శిష్య—నేను మాత్రము శిష్యుఁడనుగానా?

వసి—సరే. కూరుచుండుము. ఈదిన మేతిథియో యెఱుఁగుదువా?

శిష్య—ఏదయిన గొంచెమాధారమున్న గాని చెప్పలేను.

వసి—ఏమాధారము?

శిష్య—ఈసంవత్సరము పంచాంగము చేయుటకుఁ గ్రిందటి సంవత్సరపుఁ గణితము కొంత యావశ్యకము [illegible] నాఁటితిథి తెలిసికొనుటకు నిన్నటితిథి తెలియుటఁ గొంత యావశ్యకము.

వసి—నీకింకఁ జదువురాదు. నీకు నావలన నేమియు నుపయోగించునట్లు తోఁచదు.

శిష్యు—ఆసంగతి నేనెఱుంగకపోలేదు.

వసి—అటులయిన మఱియెక్కడకయినఁ బొమ్ము.

శిష్యు—అన్ని స్థలములు చూడనిదే యిక్కడకు రాలేదండి. నాపూర్వగురువులందఱు తమరుగట్టివారని చెప్పిరి. నాదురదృష్టమున నన్యథాయయ్యెను. నేనునింకఁ జదువుమానివైచి తపమో, కవిత్వమో మొదలు పెట్టవలయునని యోచించుచున్నాను. కాని యీమహారాజుగారి పుత్రోత్సవాదులలో నేమయినలాభించునేమోయనియాసబెట్టుకొనియున్నాను. రాజభార్యలకుఁదొమ్మిదిదాఁటినది. పదిపదునొకండు దాఁటినది. పండ్రెండవమాసము నడుచుచున్నదని తెలియుచున్నది. మూఁడు తొమ్మిదులు కాఁబోలును. అందుచే నింతట దేలునట్లు తోఁచదు.

వసి—అక్కరలేదు. కౌసల్యాదేవి గర్భమున మహాతేజశ్శాలి యగు పుత్త్రుఁడింకఁ బావుగడియలో జన్మింపనై యున్నాఁడు. శుద్ధనవమి. పునర్వసూనక్షత్రము. అన్నియు బాగుగనున్నవి.

శిష్యు—నవమినిఁగూర్చి నాకుఁ గొంచెము సందేహముగ నున్నది.

వసి—ఎందుచేత ?

శిష్యు—జన్మమనఁగా నింటిలోఁ బ్రవేశముకాదా ? ప్రవేశ నవమి నిషేధముగదా?

వసి—నీమొగము ! ఆమహాతేజ మిదివఱకే దేవీగర్భమునఁ బ్రవేశించినది. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగుటయే జరుగనై యున్నది.

శిష్యు—ప్రత్యక్షనవమిమాత్రము నిషేధముకాదా ?

(లోనగంటవినఁబడుచున్నది.)

శిష్యు—అద్దీ ! సత్యము, నేను జెప్పినమాట సత్యము.

వసి—ఆగంట నీకుపశుక్రి కాదు. అది శీర్షోదయమగు వెంటనే వాయించినగంట. దీనినిఁబట్టి తరువాత జాతకచక్రము వేయుదును.

శిష్యు—శీర్షోదయసమయము మనకుఁ బ్రధానము కాదు. మూఁడు దినముల క్రింద శీర్షోదయము కాసెండు. అదిమనకు లెక్క కాదు. భూపతన సమయమే ముఖ్యము.

(నేపథ్యమున) ఫిరంగులధ్వనియు ఢంకాభేరీవాద్యములధ్వనులు వినఁబడును.)

వసి—ఆహా ! మంగళవాద్యములు వినఁబడుచున్నవి. భగవానుఁడవతరించినాఁడు. లోకమునకెట్టి శుభదినము సిద్ధించినది ?

గీ. చైత్రమందునశుద్ధ ప ♦ క్షమునవమి
తిథిఁ బునర్వసూ తారను ♦ విధుగురుయుత
గర్కటక శుభోదర్క ల ♦ గ్నమునను బుధ
వారమునను శ్రీహరి యవ ♦ తారమందె.

(నేపథ్యమున) జనులారా ! సందడిసేయవలదు. మీకందఱకు సంతుష్టికరముగఁ బంచిపెట్టించెదను.

శిష్యు—సుమంత్రుఁడు సేవకులచే ఖండశర్కరజనులకుఁబంచిపెట్టించుచున్నాఁడు. నేనుగూడఁ బోయి తెచ్చికొందునా ?

వసి—పో—

శిష్యు—(పోవును)

(నేపథ్యమున) సుమంత్రుఁడా ! యథేష్టముగ నిష్కములఁ

బంధి పెట్టింపుము.

వసి—రాజేంద్రుఁడదుగో! యిటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

దశ—(ప్రవేశించి) నమస్కారము.

గీ. అంధునకు నేత్రసంపత్తి • యమరెఁ బుల్ల
విత్తిగి మోడైన చెట్టు పు • ష్పించెఁ గడుపు
కఱవగు దరిద్రునకు • రత్నఖనిలభించె
దాసునకుదొడ్డగతిగల్గె • దాపసేంద్ర.

వసి—దాసున కేగాదు దేశమునకంతకని చెప్పుము.

దశ—బాలుఁడు బహు తేజస్వియై యున్నాఁడఁట.

వసి—నీవింకఁ జూడలేదా!

దశ—నాకు దైవసములగు మీరుచూడకుండ నేజూచెదనా? వత్సకు శుభస్నానమయినది. నేను గూడస్నానమొనర్చి పరిశుద్ధుఁడ నయియున్నాను.

వసి—జాతకర్మాది కృత్యములింక నిర్వర్తింపవలసి యున్నవి.

దశ—కావేరీ! బాలునిట్లు తీసికొనిరమ్ము మహర్షిసత్తము లకుఁ జూపింతును.

(కావేరి పొత్తులలోనుంచి వత్సను దెచ్చును)

దశ—పిల్లవానిని ముందు గురువుగారికిఁ గానఁబఱుపుము.

వసి—రాజేంద్రా! నీవుకూడ జూడుము.

దశ—(చూచుచు) ఎట్లులున్నాఁడు?

వసి—ఇదికన్ను. ఇదిముక్కు. ఇదిచెవియని నాకేమియువిస్పష్ట ముగఁ గానఁబడుటలేదు.

గీ. కనులు మిఱుమిట్లుగొల్పి పు ♦ ల్కలనొసంగి
మోదబాష్పములను వెల్చు ♦ పూర్ణ విమల
శాంతగంభీర తేజంబు ♦ స్వల్పపూర్వ
పరిచయముగల యదివొ చూ ♦ పట్టెనాకు.

దశ—గురువర్యా! అది యేమి? ఇంత పిల్లవాఁడు విస్పష్టముగఁ గానరాఁడనుచున్నానేమి?

ఆ. వె. అరగమూయునప్పుడె ♦ యంతంత తొలకనుల్
విప్పినప్పుడెంత ♦ గొప్పలగునొ?
మూట గాఁగ బండు ♦ బుసుతఁజింతగనుండ
సాగియుండె నెంత ♦ సొగసగునొ?

గీ. మెఱుఁగుఁ జామనచాయల ♦ హొంగుఁగుత్తోడ
డంబుమీరెడు గుండ్రగ ♦ డ్డంబుతోడ
ముద్దులనుమూట గట్టె నె ♦ మ్మొగముతోడ
నితఁడు నయనాభిరాముఁడై ; ♦ యెసఁగునాకు.

గురువర్యా! ఈతని కేమి పేరు పెట్టిన బాగుగనుండునో తెలిపెదరా?

వసి—నీవు సూచించుచునేయుంటివి కాదా? ఈతఁడు సర్వజన నయనాభిరాముఁడు. కావున రాముఁడని పేరుపెట్టుము.

దశ—తగినపేరు సెలవిచ్చితిరి.

వసి—ఈతఁడు ముందు చేయు లోకోపకారక కృత్యములను బట్టి యాపేరింతకంటెఁ దగియుండఁదలఁచియున్నది.

దశ—అంతయు దమ యనుగ్రహము. సుమిత్రయుఁ గైకయు బాలురఁజూచిరా?

కావే—సుమిత్రమ్మగారు చూచినారు. కైకమ్మగారు చూడలేదు.

దశ—ఎందుచేత ?

కావే—ఆమె బద్ధకముగా నున్నారు.

వసి—రేపటిదినమున నీసరికి రెండవపుత్త్రినెత్తికొనియుందువు జాతకర్మమును లాలసింపఁదగదు. లోనికి విజయము చేయుము. నేను స్నాన మొనర్చివచ్చెదను.

దశ—చిత్తము!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—సరయూనదితీరము.

పరివేశము—విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడు నారాయణుఁడు;

వసిష్ఠ శిష్యుఁడగు శంకరుఁడు.

శంక—నారాయణుఁడా! మనముగలసియెంతకాలమైనదో?

నారా—శంకరా! శ్రీరామ జనోత్సవములకు మహారాజా హూతులగుమావిశ్వామిత్రగురువుగారితో నేనిటకువచ్చినప్పుడునిన్నుఁ గలసితిని.

శంక—ఎన్ని వత్సరములైనదో — ఇరువది వత్సరములై యుండునా?

నారా—అబ్బే! పదుమూఁడు వెడలి పదునాలుగు జరుగుచున్నదో—పదునాలుగు వెడలి పదునయిదు జరుగుచున్నదో?

శంక—ఇంతే—కాలము నాచదువువలె నింతమెల్లఁగ నడచుచున్నదే.

నారా —

గీ. బాలుకంటెఁ గాలంబుతోఁ ♦ బేలువలెను
బ్రాఁకు ఘనతయందలి యాస ♦ బాలుఁడుంట ;
వృద్ధుకంటెఁ గాలంబు ప ♦ ర్వైత్తు లేఁడి
కీర్తిఁ జావునందలి భీతి ♦ వృద్ధుఁడుంట.

శంక — నీవనుమాటకొంత నిజములాగుననేయున్నది. మా గురువుగారయిన వసిష్ఠుని రాముఁడు జన్మించి యెంతకాల మయినదని యడుగ "నేఁడే! మొన్న మొన్ననే కాదఁటరా!" యని యాతఁడనెను.

నారా — కానియప్పటియుత్సవములుబహుదివ్యముగ జరిగినవి.

శంక — దైవవశముచే రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల జన్మోత్సవము లొక్క సమయముననే వచ్చినవి కావున నంత వేడుకగ జరిగెను. వేనిమట్టినకదివేఱుగ జరిగియుండునెడల నీవేడుక జరిగియుండునా?

నారా — వీరిలో భరతలక్ష్మణులిద్దఱు కవలలా!

శంక — తెలివితేటలలో మనవిద్దఱము కవలలవలెనున్నాము. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు సుమిత్రాపుత్త్రులు—కవలలు. కైకేయీపుత్త్రుఁడు భరతుఁడు.

నారా — ఆలాగా! ఆదినములలో మీగురువుగారి యొద్ద నేదియో చదువుచుంటివి కాదా?

శంక — ఇప్పటికి నక్కడనే సరిగ నదియే నేర్చుచున్నాను.

నారా — అంతవిసుఁగుదలతోఁ జెప్పెదవేమి? చదువువచ్చుచుంట లేదా?

శంక — ఉపనయనములగువెంటనే రాజపుత్త్రులను నల్వురను

మాగురువుగారికి విద్యాభ్యాసనార్థమై రాజుగారొప్పగించిరి. అప్పటికి నేనొక యర్ధపురుష్కారమునుండి జందెమువడకనైది సుప్పీలు వేయు చున్నాను. వారు నాక్రింది తరగతిలో నొకవారముండిరి. తరువాతి నొకమధ్యాహ్నము సహపాఠకులుగనుండిరి. ఇప్పుడు నాకు గురువులై యుండిరి. వారికి నాలుగు వేదములువచ్చినవి. ధనుర్వేదము వచ్చినది. ఉపనిషద్విద్య వచ్చినది. వేయేల? అరువదినాలుగువిద్యలును వచ్చినవి.

నా రా—నీకేమివచ్చినవి?

శంక—నెత్తికిఁ జేతులు—కంటికి నీళ్ళు—కడుపుకిఁ జేపదెబ్బ పుఁ దట్టులు.

నా రా—రాకపోయినప్పుడింతకాలము కష్టపడి చదువనేల?

శంక—వచ్చుచున్నదికావుననే చదువుచుంటిని.

నా రా—వచ్చుచున్న దేమి?

శంక—కోటలో సంభావన—ఊరిలో దొడ్డిదక్షిణ.

నా రా—"నీకుఁ జదువు రాదు—నీవుపో" యనిగురువుగారెప్పుడును నిన్ననలేదా?

శంక—అనేకపర్యాయములు.

నా రా—అట్లయిన నాయన నిన్నేల వదలుకొనలేదు?

శంక—విస్తళ్లుకుట్టుటలోను మీఁదు గోకుటలోను విశేషవిద్యాం సుండ నగుటచే విడువలేకుండ నున్నారుకాఁబోలు. కాని యిప్పు డేమియు నుత్సవములు లేవుకదా! మీగురువుగారేలవచ్చిరి?

నా రా—అదినాకెట్లు తెలియఁగలదు?

శంక—పోనీ—నీవిట్లు వీథివెంట నేలతిరుగుచున్నావో యది యైనఁ దెలియునా?

నారా—మాగురువుగారు రాజుగారినిఁ జూడఁ గోటలోని కేగిరి, నాకేమియుఁ బనిలేక తిరుగుచున్నాను.

శంక—మాగురువుగా రీదినమునఁ గోటలోనికి వెళ్ళరని నేననుకొందును.

నారా—ఏల ?

శంక—వారికి వీరికినష్టమచంద్రుఁడు, నైధనతారకాదా ?

నారా—ఐననేమి ?

శంక—ఏమియు లేదు. నడువుఁడు.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—రాజసభ.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు.

విశ్వా—అట్టులాడుట న్యాయమా ?

దశ—కాకేమి ? దయయున్నవారగుననెడల నింతకాలము నకు దయచేయుదురా ?

గీ. కృపగలయెడకుఁ గాళ్ళు • కేళ్ళుదాఁటు
కన్నులుఱ్ఱూటలూరుచు • గంతులిడును
ధరణికలరునాకర్షణ • ద్రఢిమకంటె
దయకుఁగల దెక్కువగుఁ గాదె • తాపసేంద్ర !

గీ. కాలమునుబట్టి యవకాశ • కలనఁబట్టి
యితరకర్షణ శక్తులౌ • నెగుడుదిగుడు
దయయె సర్వదా తదబాధి • తంబటండ్రు
దయయొనరులోని దైవత • త్వంబుగాదె !

విశ్వా—(నవ్వుచు) సమీచీనముగఁ బలికితివి. సంతోషించితిని. నీవుగూడ నాయెడల దయగలవాఁడవగుటచే నీవుచేసెడి యా తత్త్వోపన్యాసార్థము నీకుఁగూడ వర్తింపవచ్చునేమో !

దశ—(నవ్వుచు) మహర్షిచంద్రమా ! మీకు నాయెడలఁగలి

గినదిదయ — నాకు మీయెడఁ గలయది భక్తి. అంచుచేత —

(సందేహించును.)

విశ్వా — (నవ్వుచు) నీయుత్తరము నీకేసంతుష్టికరముగ లేనట్లు కనఁబడుచున్నదేమి ?

గీ. ఈఁతవాన్నైన నెవరైన ♦ నీఁతగాఁడె ?
చూపుక్రిందైన మీఁదైనఁ ♦ జూపుగాదె ?
కొండ నెక్కుటనైన ది ♦ గుటనునైనఁ
గమనకలనా ప్రసక్తి, యొ ♦ క్కటియెకాదె ?

గీ. శివునిబూజించు పూలకుఁ ♦ జెలువసిగను
ముడుచుపూలకు భేదంబు ♦ నుడువనగునె ?
ఘనులయందలి యనురాగ ♦ కలనభక్తి ;
యదియె యితరులపైఁ గల్గ ♦ నగునుదయఁగ.

గీ. క్రిందిమీఁది పోకడలను ♦ జెందియుంట
బట్టి రాగము భేదత ♦ త్త్వంబుఁగనునె ?
యాపగానీరపూర వే ♦ గాధికతకు
దానిలో మాఱువడికి భే ♦ దంబు గలదె ?

దశ — (నవ్వుచు) మహానిసత్త్వమా ! అందువలన నేనే మిము దరిసించుటకు రావలసియుండెను, క్షమింపుఁడు.

విశ్వా — అట్లు కాదు.

గీ. కృతనమస్కృతియాంసప్రా ♦ డీకరంబు
దీనినైనను నిదిదీని ♦ నైనఁగలియ
వచ్చు ; వర్షోదయమున, ♦ నబ్దంబులందు
జానిని దీనిసదిచేరఁ ♦ దగునుమింట.

దశ.— మహాత్మా! యథార్థముగ నేనే వచ్చి సెలవిచ్చి పోవ వలసియుండెను. కాని— ఒక్కయంశము తమతో మనవి చేసికొనక తప్పదు. నిజము మనవిచేసెదను.

సీ. శ్రీరఘూద్వహుఁడిటు వెడలినది మొదలు
కనులక అవుపేర నతఁడె • గాంచుచుందు
వీనులలరఁగఁ బలుకులు • వినుచునుందు
నునుపులకలూరఁ దోడఁబట్టి • కొనుచునుందుఁ
దనివిదీఱఁగఁ దలమూరు • కొనుచునుందుఁ
గ్రొంజవులు దేర ముద్దిడు • కొనుచునుందు
మురువుమురువుగఁ జెక్కిలి • పుణుకుచుందుఁ
దనువు హాయిగఁ గౌఁగిలి • గొనుచునుందు
ఒక నిముసమాతనిని గాన • కుందు నప్పుడు
రామ! రఘువీర! రాఘవా! • రామచంద్ర!
యనుచు నోరారఁగాఁ బిల్చు • కొనుచునుందు
నటునిటును నాతని వెదకు • లాడుచుందు
తెరపి లేదు, ఓపిక లేదు; • విరతి లేదు;
ఆపుదల లేదు; తుద లేదు • హద్దు లేదు;
అలపు లేదు; సొలపు లేదు; • నిలుపు లేదు.
చాలు చాలులే; దీని సరి • సరియు లేదు
సర్వరాజ్యతంత్రంబులు • చప్పఁబడియెఁ:
గొడకొడనుచు సుమంత్రుండు • గొణఁగుకొనియె
వసిష్ఠు తంత్రంబులును జల్లఁ • బడియె; కాని

విభుని యూరుపు కానంత ♦ వెచ్చఁబడినొ.
ఇన్నియేల? రామునిగాంచి ♦ యింతగాఁగఁ
బ్రాఁకులాడెడు నేనెట్లు ♦ రామువిడిచి
దివికిఁ బోదునో యనుచు సం ♦ దియముదోఁచు
నెవరు లేరుకావున నంటి ♦ నిట్లుమీకు.

కన్నరాముని మొగముదాఁటలేకుంటచేఁ గాలుగుమ్మము దాఁటలేద య్యెను. క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—(అదరిపడి—వెంటనేనిమ్మళపడి) రాజా! మహాదృష్ట వంతుఁడవు.

గీ. పూర్ణవిజ్ఞానమే తప ♦ మునకు ఫలము
విద్యకు ఫలంబు వినయంబు ♦ వితరణంబు
సిరికిఫలము; తేజోరూప ♦ గురుగుణాఢ్య
సుతపరిష్వంగ సుఖమె సం ♦ సృతికిఫలము.

దశ—అందఱు సామాన్యముగఁ బుత్త్రులఁ గాంతురు. ఈ రాముఁడు నావయఃకాలములోనే పుట్టియుండినయెడల నాకింత వెట్టి యుండదేమో?

గీ. యువకుఁడబలాబలిష్ఠుఁడు ♦ నోపథాన
మున శిరముఁ జేర్చి మోదాబ్ధి ♦ మునుకలిడును
జ్యేష్ఠపుత్త్రాంకవిన్యస్త ♦ శీర్షుఁడగుచుఁ
బోవలయు వేగనని చీకు ♦ మ్రొక్కుకొనును
లీలకొఱకుఁ జేకట్టియు ♦ వాలికగును;
నద్ది లేకుండినను వృద్ధుఁ ♦ డవనిఁబడును.

యువకుచెవులకు గానమాత్రోద్భవుండు ;
ముక్కుటూపిరియగువాఁడు • ముదుసలికిని.

విశ్వా—(తనలో) ఇతఁడు శ్రీరామచంద్రవినిక్షిప్తప్రాణుఁడయియున్నాఁడు. ఎంతసేపు తదనురాగాభివర్ణనమే చేయుచున్నాఁడు. ఇతని మఱియొక మాటలదారిని బెట్టుటయే కష్టముగనున్నది. (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా! సుతు లందఱకు సుధాసన్నిభులే. అందులో నీకు వార్ధకమునఁ గలుగక కలుగక సంతతిగలుగుటచే నీ కట్లున్నది. అదియాశ్చర్యముకాదు. అదిగాక-శ్రీరామమూర్తి సంగపరిత్యాగులే. వాంఛించునంతటి కళ్యాణగుణ సమంజసుఁడగుటచేఁ గన్నవాఁడవగు నీకట్లుంట మిక్కిలి సహజమే! నీవు నాయాశ్రమమునకు రాకుండుటకు రామప్రేమయే కారణమని చెప్పితివి. నేనయినఁ దఱచుగవచ్చి నిన్నుఁ జూడవలసినదే కాని——

గీ. ప్రభుఁడు తనయెడ దయగల • వాఁడటంచు
బడిబడిగ నాతనిని జేర • వలనుపడదు ;
ప్రక్కఁగూర్చుండు మన్నను • బ్రభుని కెదుట
వాసియగుదూరమున నిల్వఁ • బడఁగవలయు
ఎదుటఁ బడనిచ్చెఁ జాలు ; నింకేమియనుము
దానుకుదుడుకున నెల్ల వ • స్తులను ముక్కు
దూర్చి, విభుకర్ణమునమూఁతిఁ • జేర్చి, మిగుల
దడబడలుసేయు నసుల పో • కడయెతుదకు
ఉర్విభుచిత్త మొక్కలాఁ • గుండ ; దెప్పు
డతనికి మనోవ్యధలు కోటు • లైననుండు ;

నతనిమది చలించునా రావి • యాకు రీతిఁ
సింహగ్రిఘనపర్వతముల్ పెల్లగించునతఁడుం

అదియునుగాక —

చిటుకు చిటుకున నెప్పుడు • చెవినిఁబడెడు
సినుసనముల దెబ్బ సెపరుగ • సెఁగురయ్యా
గంటు కంసుల తెక్కెంట్ర • కెక్క మొగ్గ;
అత్రి నొరలెఱుఁగాని ను • బ్యాకయంత్ర
అస్త్రినాగికి పార్వతీ • సకిత్రినాథ
ధరిత్రదారి దారిగాంధీశ్ర • ద్రైత్రక్రొత్త
తుంగనునాలును నుడి టెక్కె • మొద మొసఁగవు
పట్టిణాని కంబుధి మాకారు • ప్రిమదమగునె ?

దశ — అందుచేత నాయొద్దకుఁ దఱచుగ రాక మిమర్యాదనా గాపాడుకొనుచుంటిరా ? ఉదరపోషణార్థమై యుర్విధవుల నాశ్రయించు సామాన్యజనులయెడ మీరు సెలవిచ్చినమాట లోకప్రవాదము చెల్లవచ్చునుగాని — ఆఁ! ఇదియేమి ? ఇవియేటిమాటలు ? మీరును మాకుఁ బ్రభువులుగారా ?

సీ. ఆరబ్ధ దీక్షులై • యాగముల్సేయ నా
సురబాధ లేకుండఁ • జూచుసేవ
నిశ్చలసత్త్వపో • నిష్ఠులైయుండ జం
తుల బాధ లేకుండఁ • సలుపుసేవ
దాఃప్రతక్రియా • నూనులైయుండ స్వ
ల్పాల్ప పిత్తముగఁ బోఁడు • పఱచుసేవ

తీర్థయాత్రిలదూర ♦ దేశాలనుండి నా
శ్రమశాలికా [illegible] ♦ [illegible]
సేయవలయువాఁడను గానె? ♦ సేయుకొఱకె
శతముకుఁ బనునార్వురు ♦ సగదవ [illegible]
[illegible]లినివ్వమందురు గాదె? ♦ యాదువలన
నేనె మీసేవకుఁడగాదె? ♦ యుద్ధచరిత!

ఏమి పిలుపు? సేవకున కిప్పుడేమియాజ్ఞ?

విశ్వా—రాజేంద్రా! నేనుజీటికి మాటికొకనిక్రమము నిచ్చువాఁడనుగాను. ఎన్ని శ్రమములయినను నేనే సహించి [illegible] దునుగాని వానిఁగూర్చి యేమియుఁ [illegible] చువాఁడనుగాను. [illegible] బెదవిని గదపువాఁడనుగాను. నా [illegible] యుందువు.

దశ—అయ్యయ్యో! సామాన్యశ్రమములనయిన సహించి యూరకుండవలసిన మాకశ్యకత [illegible] కలిగెను? తామిచ్చటికి దయచేయవలయునా? [illegible] మీకష్టనివారణమునకై [illegible] నాతనువుతో నేనుండగా? అదిగాక—సాధు [illegible] గౌనపమమంత నేను తెలిసి యయిన తెలియ [illegible] యుండుట నాకెంత యపకీర్తి కరము?

విశ్వా—ఇంక సహనశక్తికి మించి ప్రతీకారసమర్థమును మించి [illegible] తపోవిధ్వంసకారియయి సతతహృదయశల్యప్రాయమై వేధించు [illegible]ద మేదియయిన సిద్ధించినప్పుడే [illegible] దప్పదుగదాయని

యీసంగతి పరిపాలకుని చెవిని వయివఁ బోయిన నాతఁడేమి చిన్నఁ బుచ్చుకొనునోయని—చెప్పకొనుటకు మాకుఁ బ్రభునికంటె భూలోక గతి మరియెవ్వరు లేకుండుటఁబట్టి—"చెప్పదునా ? మానుదునా ? ఆతనికిబ్బంది కలుగఁజేయుదునా ? నేనే యీబాధ పడుదునా ? " యని నాలోనేను దొక్కులాడులు పడుచుఁబూర్వపక్ష రాద్ధాంతము లొనర్చుకొనుచు ముందునకు వెనుకకూగులాడుచుఁ దుదకుఁ జెప్ప కుండినయెడల లోకులు నన్నే దూషింతు రేమోయని—సంశయించి విధిలేక—

దశ—మునిచంద్రమా ! నీకంతసందేహమేల? త్రొక్కులాట లేల ? ఎంతమాట ?

విశ్వా—రాజేంద్రా ! "దేహి" యనుటకంటె హైన్య మున్నదా ? అంతకంటెఁ గష్టమున్నదా ? అంతకంటె మహాపద యున్నదా ? అంతకంటె నోరురానిమాట మఱియొకటియున్నదా ? దేహి మానప్రాణముల నంతలో హరింపఁగల రెండక్షరములకూర్పు మఱి యేదయిననున్నదా ? దేహి యనుటకంటె దేహత్యాగము మంచిదికాదా ? నేనేమి యధముఁడనా ? నీచుఁడనా? తపస్సామ ర్థ్యముచేనిప్పుడు బ్రహ్మర్షినయినను వెనుక రాజేంద్రుఁడను గానా ? రాష్ట్రపరిపాలనము నిరంకుశముగ నొనర్చినవాఁడనుగానా ? సకల రాజభోగముల ననుభవించినవాఁడనుగానా ? విశేషవితరణ విద్యా శీలుఁడనయి వెలసినవాఁడనుగానా ? నేను—అట్టినేను "తీసికో" యనిననోటితో "దేహి" యనఁగలనా ? "ఇదిగో" యనిన మొగ ముతో "నిమ్ము" నఁగలనా ? ఇచ్చినచేతితో పుచ్చుకొనఁగలనా ? సందేహమేల ? త్రొక్కులాటమేల ?" యని యనుచు వేల ?

దశ—తాపసేంద్రా! "దేహి" యనుటయెందులకండీ ? మీరు దేహియనువారుమీరు కారు; వారు నాయాశ్రితులు. మీరాజ్ఞాపించు వారు; నేనుమీయాజ్ఞను దలఁదాల్చి మాఱుమాటాడక నిర్వహించు సేవకుఁడను.

విశ్వా—నాయనా! శబ్దములుమృదువులైన నర్థములుమృదువు లగునా? ఇంత దొడ్డసంభావనకుఁ బండితుని పారితోషికమునకుఁ బ్రధానుని బహూకృతికి శబ్దభేదమేకాని యంతకంటె నేమున్నది? పరమార్థమునసంతయు ముష్టియేకదా? తపస్సంపన్నుఁడనుగాననన్నుఁ గూర్చి "యాజ్ఞ" యని గొప్పమాటగ నంటివి. బాగుపడఁదలఁచిన ప్రభుఁడవుగావున నిన్నుఁగూర్చి సేవకుఁడ ననుకొంటివి. అంతేకాని యథార్థముగనీవు ప్రభుఁడవు.—నేనర్థిని. దేహి యనుటకే తెగించి తెగించి వచ్చితిని. కాని, నోరు వచ్చుటలేదు. చేయిసాగుటలేదు. మనస్సువంగుటలేదు.

దశ—(చేతులు జోడించుకొని తొందరతో) అయ్యయ్యో! అట్లనుచున్నారేమి ? అట్లనుచున్నారేమి ?

విశ్వా—అడుగుటకే వచ్చితిని. యాచించుటకే వచ్చితిని. కాని నీసంభావణవైఖరిఁజూడ నామనస్సు విముఖమగుచున్నది. అడుగుటకుఁ బెదవులు విడకున్నవి. పడనీ! కష్టములఁబడనీ! ఎన్ని కష్టములనయినఁబడనీ! తాటకయజ్ఞశాలదగ్ధముసేయనీ! మారీచుఁడు రక్తమాంసవర్షములుహోమకుండమునఁ గుఱియనీ! సుబాహుఁడు ద్బాహుఁడై నామొగమున నిప్పులు కుప్పలు వ్రోయనీ! తలపెట్టిన యజ్ఞములు ధ్వంసములుకానీ! దీక్షలు మంటఁగలియనీ! ఏమిరానీ! ఏమి రాఁబోవనీ! దేహి యనినపిమ్మట లేదనియందువేమో? రాజేంద్రా! నేనుఁ బోయివచ్చెదను. (లేచుచున్నాఁడు)

దశ — (ఆతని కడ్డదగిలి చేతులు పట్టుకొని) లేదనుటయే — లేదనుటయే — ఎప్పుడైన నట్లంటినా? సందేహింపవలదు. వలదు. వలదు. వెంటనే మీయభిసంధి యేదియో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

విశ్వా — లేదనవచ్చును. తప్పేమియు లేదు. నాసామర్థ్య మీ యొద్ద నేమిదాఁచఁ బెట్టితినా? రాజధర్మమునుసారముగ నొకపుడు 'ఊఁ' యనవచ్చును. మఱియొకపుడు 'ఊహుఁ హూఁ' యనవచ్చును. ఇట్టిది రాజనయ నీమొక్కఁడ తెలుపనేర్చితినా? రాజనీతి రహస్యక్రమము నేనుగూడ రవ్వంత నేర్చినదే కాదా?

దశ — మీరుముందు గూర్చుండుఁడు. (విశ్వామిత్రుని గూర్చుండఁ బెట్టి) వినుఁడు —

గీ. స్వామి మా పూర్వుఁడౌ హరి • శ్చంద్రుఁ డఖిల
ధరణి ధారవోసినటులే • ధరణి నంత
మీ కొసంగుదుఁ గాక నా • మేని జీవ
ములను గోరి నిచ్చెద • ముదముతోడ.

విశ్వా — (చిఱునవ్వుతో) "ముదముతోడ" ననికూడ ననుచున్నావా? అట్లుకూడఁ జరుపుకొనఁగలవా?

దశ — (నవ్వుచు) హరిశ్చంద్రుని సత్యహరిశ్చంద్రునిఁ జేసినవారెవ్వరు? 'జరుపుకొనఁగలవా?' యని నన్నడిగెద రేల? జరిపించుకొనుభారము మీదే.

విశ్వా — (చిఱునవ్వుతో) అంతవాని నేనే యహంకృతిని వదలుచుంటివేల?

దశ — (చిఱునవ్వుతో) మీయాధిక్యము నభినుతించుచున్నాను.

విశ్వా—సరే! నీవు కూర్చుండుము.

దశ—(కూర్చుచుండి) సుబాహు మారీచులంత ప్రబలులై, దుర్మదాతిరేకులై మిమ్ము బాధించుచున్నారా!

విశ్వా—(సాఁగుచుగ) బాధించుచునే యున్నారు.

దశ—ఇంత కాలము నేఁడు నేమి చేసితిరి?

విశ్వా—వారిని మఱియొక మహావీరునిచేఁ జంపింపఁ దలఁచి యుపేక్ష సహించియుండవలసివచ్చినది.

దశ—(తొందరతో) ఆమహావీరుఁ డెవ్వఁడు?

విశ్వా—మఱెవ్వరున్నారు?—రాముఁడు.

దశ—(అసూయతో) జామదగ్న్య రాముఁడా?

విశ్వా—ఆతనికో యీ కీర్తి కేలవచ్చును? దాశరథి రాముఁడే.

దశ—(అదరిపడి) ఆఁ! ఆఁ! ఎవరు?

విశ్వా—మన రాముఁడే. సర్వజన నయనాభిరాముఁడయిన మన రాముఁడే. సుగుణసూనారాముఁడయిన మన రాముఁడే.

దశ—(సందేహించుచు) ఊఁ! ఊఁ!

విశ్వా—మారీచ సుబాహు వధార్థమై—మదీయ సవనరక్షణార్థమై—మన రాముని నాతో నిపుడు పంపుము. ఇదియే నాకోరిక. ఇందుకొఱకే వచ్చితిని.

దశ—(గడగడలాడుచు) అలాం—స—రే—కాని—

విశ్వా—ఇఁకఁ గానియేల? ఆతనిఁ బంపుము.

దశ—(గద్గదికతో) అ అ అటులైతే—మీ—సె—ల వగు సెడలఁ దప్పునా?

విశ్వా—నాసెలవుమాత్రమేనా? నీవాగ్దానముకూడ నట్టిదికాదా?

దశ — ఆలాగే — ఊఁ — అటులే — ఊఁ — మీయిష్ట మటులుండఁ దప్పునా? మాటవరుస కడుగుచుంటిని మహాత్మా!

విశ్వా — రాజేంద్రా! ఏల?

దశ — మన రాముఁడే — ఏది? మన చిన్న రాముఁడే — సుపయింత రాముఁడే — మాంసలమదమత్త మహాసురమారణ మొనర్చుట — ఆఁ! పసివాఁడు! ఏది? కుఱ్ఱవాఁడు — బాలుఁడు —

విశ్వా —

గీ. అంతనగముకంటె ♦ నింత హీరము మేలు
ఘనమనంటి పూవు ♦ కంటె జాజి;
బూరుగునకుఁ దులసి ♦ మొక్క పూజ్యంబౌను
చిన్న పెద్ద చింతఁ ♦ జేయుటేల?

దశ — విలువలో, గౌరవములో, బూజ్యతలో, ఘనమే కావచ్చును. కాని, మోయుకొనుటకు దేహవృద్ధి యేది? బూరుగొక్కటి విఱుచుకొనిపడినయెడల నెంత తులసివనము దగ్ధమైపోవును?

విశ్వా — రాజేంద్రా! అట్లనుదువేల?

గీ. పూజ్యతాతీక్ష్ణతాది సం ♦ స్ఫూర్తిగల్గు
చిన్నయెడనైన సత్వంబు ♦ జేరుఁ బ్రాయి
కసుగ, నలుసంత యంగార ♦ కణము దండ
కామహాకుజరాజము ♦ గాల్పలేదె?

కన్నతండ్రి వటుచే రాముని మహత్త్వముఁ గన నట్లనుచుంటివి. సందేహింపకుము.

దశ — క్షమింపుఁడు. కన్నతండ్రి నగుటచేతనే యాతని శక్తియుక్తులు బాగుగ నెఱుఁగుదునని యనుకొనుచున్నాను. ఆశీర్వదింపవలసిన మీరు చిన్నబిడ్డను బట్టుకొని మహత్త్వమహత్త్వ నెదకేల?

తృతీయాంకము.

సీ. పొడుగువాఁడేకాని ♦ పొడుగున కనువైన
యొడలింకఁ జేయని ♦ బుడుతవాఁడు;
ఘనముగా నిడుదగా ♦ కనుల వాఁడేకాని
బెదరింకఁదీరని ♦ పిన్నవాఁడు
కళుకుగా గఁసుచె ♦ క్కిళులవాఁడేకాని
పాలింకఁ జిలికెడు ♦ పాపవాఁడు
పొడవుగా వంకగా ♦ బొమలవాఁడేకాని
చిట్టించుటెఁకరాని ♦ చిన్నవాఁడు.

గీ. చిన్నినవ్వుల చెన్నుల ♦ వన్నెలాఁడె
కాని యట్టహాసముసేయ ♦ లేనిచిఱుత
సొగసు నెఱి వెంట్రుకల నిగ ♦ న్నిగలవాఁడె
కాని పిల్లజుట్టునవింకఁ ♦ గ్రాలువాఁడు.

గీ. వెనుక సౌమిత్రి ముందు సై ♦ పునను భటుఁడు
నెనసియుండని యెడ నడు ♦ గిడనివాఁడు
తల్లియొకవంక నొకవంక ♦ దండ్రిచేతఁ
బొదువకుండిన యెడ నిద్ర ♦ పోనివాఁడు.

గీ. గోటిబిళ్ళయే సూటిగ ♦ గొట్టఁజాల
నట్టి యతఁడు మ్రానుజిమ్ము ♦ గొట్టువెట్లు?
కుండబంతియే గుఱిపెట్టి ♦ కొట్టలేని
బొట్టెఁడసురవీరుల తలల్ ♦ గొట్టువెట్లు.

సీ. క్రుద్ధయై తాటక ♦ గుద్దెను గుద్దులు
కూర్మినమ్మయొసంగు ♦ కుసుమములగునె?

అలసుబాహుఁడు వేయు ♦ బలుచ పేలంబులా
మురిపించి నేఁబెట్టు ♦ ముద్దులగునె ?
మారీచఘోరాగ్ని ♦ నారాచవారంబు
మామయిచ్చిన రత్న ♦ దామమగునె ?
రణదేవత యొసంగు ♦ రక్తార్ద్రవసనంబు
తాతయిచ్చిన పట్టు ♦ తాపితగునె ?
బాలుఁడెక్కడ ? యంజన ♦ శైలకాల
కఠిన దంష్ట్రాకరాళ వి ♦ గ్రహ వినిర్భ
రాక్షయ బలాఢ్య రాక్షసా ♦ ధ్యక్షులేడ ?
పూల వ్రేటులఁబగులునే ♦ పులులతలలు.

మహాత్మా! అట్లు యోచించుచున్నారేమి ?

విశ్వా—ఇఁకముందేమి చేయవలయునోయని—

దశ—(గుండె కొట్టుకొని)

గీ. ఈతఁడెవఁడు ? దాసుఁడు మహా ♦ హీనదేవ
దానవానూనజన్య సం ♦ తానమునను
కసికు, కఱకు, కంగుల కాఁగి ♦ గడినిదీఱ
గండ్రఁడిదె వచ్చుచున్నాఁడు ♦ గానఁ బదుఁడు.

(నమస్కరించును.)

గీ. తాటకామహామాయోద్ధ ♦ నాటికకును
భరతవాక్యముఁ జెప్పించి ♦ ప్రబలబాహు
బలసుబాహు మారీచాది ♦ ఖలులకెల్ల
దర్భశయ్యలనిచ్చి ప ♦ త్త్రముబిరాన.

(లేచును.)

విశ్వా—రాజేంద్రా! కూరుచుండుము.

సీ. వాదమున శిష్యుఁడే జయ • పత్రమొంద
గురుని ఘనత వేమడుఁగులు • మెఱయకున్నె?
శిష్యు నెడచేసి గురుఁడేఁట • సిద్ధపడిన
గురు ఘనతయేది? శిష్యుని • గురుతయేది?
అధిపులాత్మశక్తిని మంత్రు • లందునిల్పి
యవనిఁ బాలింతురనుట నీ • యనుభవంబె.
కాచగోళంబుగుండఁ బ్ర • కాశమొందు
దీపమునకుఁ దేజంబెంతొ • తెలియవొక్కొ!

దశ—(దైన్యమున) రామచంద్రుఁడు వయఃపరిపాకసంపన్నుఁడేయయిన మెడలమీరన్నమాటలు చెల్లఁదగినవే. అయ్యయ్యో! వట్టి కసుగాయవలన మీకేమి యుపయోగమండి? మహాత్మా నేను రావలదా? రావలదా?

గీ. చిన్నపామునైనఁ • బెద్దకఱ్ఱను గొట్ట
వలయునంచు జనుల • పలుకులుండఁ
బెద్దయహులఁ గొట్టఁ • జిన్నకఱ్ఱనుగోరె
దేల? గోలలీల • మేల మేల!

విశ్వా—తేజమే ప్రధానమగు వస్తువులఁగూర్చి చిన్నపెద్ద చింతచేయవలసిన పని లేదని నేనిదివఱకే చెప్పితిని. ఆమాటను నీవు పాటింపక యిట్లు పలుకుచున్నావు. నేను గోలనో, కొంటెనో, కుమతినో. గురుఁడనో, రాముని గోరితిని. ఇచ్చెదనంటివి. అంతేకాదా?

దశ—(ఉస్సురనుచు, సాఁగుదుగ) అంటిని. ఆ! అంటిని.

ఇదిగో! ఇటుచూచుచుండు మహాత్మా!

విశ్వా — ఏల ?

దశ — నేనే నాకొడుకనై — నాసుగుణాభిరాముఁడైన పిన్న రాముఁడనై యుద్భవించితినిగాదా? ఆతఁడే నేనైనప్పుడు నేనవచ్చిన నైన నాతఁడు వచ్చినట్లేకద! ✓

విశ్వా — అటులే నాకును నాకొడుకునకు భేదము లేదుకావున నాకొడుకుతో నీకొడుకును మాంధెప్పుడైనఁ బంపవచ్చును. లెమ్ము. నీవుసుఖమున నుండుము. నేఁబోయెదను. (లేచును.)

దశ — మహానుభావా! కూర్చుండుఁడు. తొందరగా లేచి పోవుట న్యాయమా?

గీ. ఇమ్మనఁగనె యుడుగ యిదేతీసి ♦ కొమ్మనుటకు
ఫలము గాదు; బంగరుకాదు ♦ ప్రభుతకాదు
అఱువదివేల యేండ్లకెడ్పి ♦ ప్రాణమునకు
ప్రాణమగునట్లు గాంచిన ♦ ప్రథమసుతుఁడు.

తొందరయేల ? ఆలోచించుకొననిండు. శాంతిపడనిండు. శాంతి పడనిండు. ప్రాణములు కుదుటఁ బఱచుకొననిండు. ఆత్మమిక్కిలికలఁత నొందినదిసుఁడీ! మీరు రాముని గోరుదురని స్వప్నమునను నెఱుఁగను జూఁడీ! అయిననేమి ? అంటిని, అన్నమాట సత్యముకాదనఁగలనా ? ఆహా ! మహాత్మా! మీయజ్ఞభంగమునకు, నాయసుభంగమునకుఁ దాటక యెక్కడదాపురించినదండీ ! మహాత్మా! అట్లేమి యాలోచించుచున్నారు ?

విశ్వా — ఏమియు లేదు.

దశ—ఏమియు లేనేలేదా! "కావలసినది యసురఖండనము కదా? అది యీతనివలన యగునప్పుడీతనిబాధించి రామునినీసికొని పోవుటెందులకు? చిరకాలమునకుసంతతిఁగనినవాఁడు. అందుపైనలదు వలదని కన్నతండ్రి యపశకునముగ నాందోళనపడుచుఁ బ్రాకులాడు చుండ నెటుపోయి నెటువచ్చునో? జయాపజయంబులు దైవాధీనములు. అందులో రాక్షసులు మహాప్రబలులు. రాముఁడు పట్టి కసుగాయ. ఏమో! ఎందులకయిన మంచిది. దశరథునే తీసికొనిపోద" మని మీరాలోచించుచున్నారేమో యని నేననుకొనుచుంటిని. మీ ముఖవైఖరిచూడ నాకట్లుతోఁచినది. మహానుభావా! ఈయాలోచనములలో నొక్కటి యయిన మీహృదయమున నట్టెమెఱపు మెఱసి నట్లయినఁ దళుక్కని యుడఁగిపోలేదా?

విశ్వా—లేదు. నీకట్లుతోఁచుట భ్రమము.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁగలపాము ♦ గాంచు నెదుట;
విరహి యెదుటఁ జూచునులోన ♦ వెలయు ప్రియను,
మెదడులోని స్వర్గముకవి ♦ యెదుటఁగాంచు;
మనసుమూఢు మన్నట్టు లే ♦ కనులుగాంచు.

దశ—అటులయినఁ బోనిండు. కాని—ఒక్కచిన్నప్రశ్న మడిగెదను. క్షమియింతురా?

విశ్వా—అడుగుము.

దశ—సందర్భశూన్యములగు వాక్యములున్న క్షమింపుఁడు. మీరే దశరథుఁడనుకొనుఁడు. నేనే విశ్వామిత్రుఁడను. నేనే మీరాము నడిగితిని. ఎఱుగక యిచ్చెదనని మీరు పలికితిరి. ఇట్టిస్థితిలో మీకిట్లు మనసులో గుబ్బటలు పడుచు రాలేదా?

దశ—కన్నుతెఱువనిరాము నీమునియడిగినాఁడేమి? యడిగినంతమాత్రమునఁ బ్రత్యక్షమృత్యు దేవతలగురాక్షసులనోటఁబడవైవవలసినదే! అంతే! రాక్షసశక్తియెఱిఁగి, రాముని యశక్తియెఱిఁగి చూచుచుఁజూచుచుఁ జేతులార రాముని గట్టికట్టి సర్వనాశకులపండ్లక్రిందఁ బెట్టవలసినదే. కానంత వెనుకముందు నాలోచించుకొననక్కఱలేదా? రామునే తీసుకొనిపోవలయునను నిరంతరదీక్ష యీ మునీశ్వరుని కెందులకు? నేనుపోయి రాక్షససంహారమొనర్తును; లేదా రాక్షసులచేఁ జచ్చెదను. రాముఁ డందుచేఁ నిరపాయుఁడై యుండును గాదా? తనముందుగతికైన యజ్ఞమును గాపాడుకొనుట కీతఁడాతురపడుచుండగా, నాముందుగతికై నారామునిగాపాడుకొనఁ జూడఁగూడదా? ఇదితప్పా?" అను నిట్టియూహలు తండ్రియైన నీమనస్సునఁ గలుగునా లేదా? అట్లు గలుగుట సహజమగునాకాదా? సెలవీయఁగోరెదను.

విశ్వా—ఐహికలంపటతాశూన్యుఁడనగునేను—చిరకాలమునకు సంతానలాభమొందుటచే నూతనసంసారసౌఖ్యమును సహస్రగుణాధికముగా ననుభవించు నీమనస్థితినెట్లూహించుకొనిసానుభూతిచే నీస్థానమున నెట్లు నిలువఁగలను? నీమనస్థితిసీదియే. ఏసంసారియు దానిననుకరింపలేనప్పుడు సన్యాసినయిననేనట్లు సేయఁగలనా?

దశ—మీరు సేయలేకపోవుటయేమి? సామాన్యము గ నాటకపాత్రములు హరిశ్చంద్రాది పురుషులను జంద్రమత్యాది కాంతలను గూడ ననుకరించుటలేదా?

విశ్వా—అదెంతపాటి యనుకరణము! ఛాయ వస్తువగునా? చిత్రపటము మానిసియగునా?

దశ — కాకపోనిండు. ప్రధానవస్తువును జప్తి చేయుటకయినఁ జాలియున్నవి కావా ? అందుచే మీరు రెండు నిముసములు నేనని భావించియట్టి సన్నివేశమున మీహృదయవిధ మెట్టులుండునో కాసంత సెలవిండు.

విశ్వా — ఈనాటకము నాకుఁ దప్పదా ?

దశ — నాయెడల మీదయ తప్పనటులే.

విశ్వా — అటులైన వినుము. " ఈముని రాము నడగినాఁడు. ఇచ్చెదనని బాసచేసితిని. నేను నచ్చెదనన్న వలదనుచున్నాఁడు. రాము నీకుండినయెడలఁ బోయెదననుచున్నాఁడు. ఈముని మతిలేని వాఁడు కాఁడు. మహాధీమంతుఁడు. ప్రబలబలశాలి. అనేకాస్త్రశస్త్రకళాకౌశలకర్కశుఁడు. అందుపై దివ్యతపోరాశి. రాముఁడు కేవలము నిరుపయోగుఁడేమైయుండునెడల నిట్టివివిధమహాశక్తిసంపన్నుఁడేల యావ్యర్థునిఁ గోరుకొని కార్యమును ధ్వంసమును జేసికొని బ్రదికియుండినంతకాలమేల నగుబాటొందుటకు సాహసించును. రామునియందుమహారాక్షసశిక్షణవిచక్షణతయుండి తీఱవలయును. తండ్రినగుటచే నాకాతనిమాహాత్మ్యము తెలియకపోవచ్చును. ఒకవేళమాటవరుస కాతనిలో మహత్తేమియు లేదనియే నిశ్చయింతును. అయిననేమి ? విశ్వామిత్రుఁడు మహనీయ మాహాత్మ్యసంపన్నుఁడు కాఁడా? సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన భూతలవిధాత కాఁడా? అట్టిమాతఁడు మనరామున కెన్ని దివ్యాస్త్రములొసఁగునో ? ఎన్ని యఖండశక్తులు ప్రసాదించునో ? వానిచే రాముఁడు రాక్షసులను నవలీలగ గెల్చునేమో ? ఎవఁడెఱుఁగును ? ఇంక నేయేశుభములా మునివలనఁ గలుఁగునో ? " యని దశరథ శైలూషుఁడనైన నేననుకొందును.

దశ — (తనలో) ఇంతపని చేయుటకీతనికి సమర్థత గలదు. కాని

యిష్టమున్నదో లేదో యెవనికిఁ దెలియును? యాగార్థము హరిశ్చంద్రునియొద్ద ధనముఁ దీసికొని, దాని నాతనియొద్దనే యుంచుట కొప్పించుకొని, మాయచే రాజ్యమును ధారపోయించుకొని దాఁచినసొమ్మునకై భార్యాభర్తల నమ్మించిన మహానుభావుఁడు! లోహితాస్యుని జంపించిన యాతఁడు రామచంద్రు నేమి చేయునో! ధారాళత యున్నది; మాయ యున్నది. కరుణ యున్నది; క్రౌర్యమున్నది. రాజత్వమున్నది; బ్రహ్మత్వమున్నది. తామసమున్నది; సాత్త్వికమున్నది. నమ్మఁదగనివాఁడు; నమ్మఁదగినవాఁడు. ఎట్టులయిన రాముని దనతోఁ బంపుటకై యిన్ని యాశలు కల్పించినాఁడేమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు? వసిష్ఠభగవానుని నూర్గురు పుత్త్రులను బూడిద సేసిన పుణ్యాత్ముఁడు! నా పైనాతని కేమియుఁ గోపము లేదనుకొందును. ఏమో! ఉండినను౦డఁగూడదా? వసిష్ఠమహర్షి యిచ్చటనుండు నెడల నీతనికి నాతనికి మాటపై మాట కలుగునేమో యని యీతనికి రహస్య సమావేశమొసఁగితిని. ఇప్పుడాతని నిటకు రమ్మనుటెట్లు? రానియెడల నాకీ సంధిని గర్తవ్యముపదేశించువారెవ్వరు? ఇంత సేపు తనతో మాటలాడక నాతో నేనేదియో యాలోచించుకొనుచుంటినని కాఁబోలు నప్పుడే యాతఁడు దుమధుమలాడుచున్నాఁడు. ఏమి చేయుదును? (ప్రకాశముగ) మహానుభావా!

విశ్వా—ఏల?

దశ—మీమాటలు హేతుపటిమచే బింకములై యున్నవే కాని యర్థకానురాగ రసార్ద్రములుగ లేవు. మఱియొక మాట. రాముని మీ వెంట దీసికొనిపొండు; కాని, రామునితో నేనుగూడ వచ్చుట కనుగ్రహింపవలయును.

విశ్వా—(వికటముగ నవ్వుచు) రామునకు సహాయార్థముగనా?

దశ—అందులకు మీరుండ నేనట్లందునా?

విశ్వా—మఱి యెందులకు?

దశ—(తనలో) నేనుగూడవచ్చుట కీతఁడంగీకరింపకుంటయే యీతని మాయోద్దేశముఁ బ్రకటించుచున్నది. తనకుఁ గావలసిన రాముఁడుండినప్పుడు పైగ నేనుండినపుడు తనపుట్టియేమిమునిఁగెను? నమ్మదగదు (ప్రకాశముగ) రామునకు సాహాయ్యమునకై కాకుండు నెడల మఱి యెందులకనుచున్నారా?

గీ. అమ్మయెడఁజూపునిల్పి మా ♦ టాడుచుండ
నట్లుమాటాడి ననుఁ జూడు ♦ మయ్యయిట్టు
లనుచుగడ్డము గ్రహియించి ♦ యతనిమొగము
నాయెడకుఁద్రిప్పుకొను వెఱ్ఱి ♦ నయ్య నేను.

ఒక్కటేమాట! రామునివిడిచి నేను బ్రదుకఁజాలను.

గీ. ముగురుభార్యలు కాపుర ♦ మునకువచ్చు
పిదపదివ్యమహానంద ♦ పదవిఁగొన్న
వత్సరములొందినాఁడత ♦ ర్వాతనంతె
కాని యేమొ; యేమున్నదీ ♦ కంపతోడుగు
నందనుచు గొంత విసుగును ♦ జెందినాఁడఁ;
గొడుకులిఁకఁబుట్టరను చింత ♦ వొడముపిదప
బ్రదుకనఁగరోత; చావనఁ; ♦ బరమముదము
గాఁగఁజూపు చావో యంచు ♦ వేఁగినాఁడ
రామచంద్రుఁడు తల్లిగ ♦ ర్భమునఁబడఁగఁ
దిరుగసరులలోఁ బడినాఁడ ♦ మఱలబ్రదుకు

కోలఁదిగాఁ దియ్యఁబడెనార్చు ♦ కోనుచుఁబోవు
వానలోఁ జిన్నిజలపడె ♦ నయ్యావినవె.
మనసుపుష్పింప రాముఁడు ♦ కనులఁబడఁగఁ
జాల మున్నీరుగాఁ బొంగి ♦ పామరత్వ
మలలయ్యె దేకమునమీఁద ♦ నప్పైపడియె;
నార్తిఁ దిగబడె, మృతిమాట ♦ యడుగుఁబడిరా
శాత హేమంతమునను వ ♦ సంతమయ్యె
తరణి గుర్తించె వేళను భర ♦ ద్వాజపక్షి
మేలుకొల్పుపాడెను దర్శ ♦ రేలఁ బొడమెఁ
బూర్ణచంద్రుఁడు నేనురా ♦ మునిఁగనంగ.

మహాత్మా!

సీ. బ్రదుకుకొఱకు నేను ♦ బ్రదుకుటలేదు నా
కొఱకు నేను బ్రతుకఁ ♦ గోరనయ్య
రామచంద్రు కొఱకె ♦ బ్రదికియుంటిని రాముఁ
గననిక్షణముగాల ♦ గతినిగాంతు.

మీయిష్టము వచ్చినట్లు సేయుఁడు

విశ్వా—నీమాటలు వింత గఁగనఁబడుచున్నవి. ఇంతకుముందు నీవే నా వెంటవచ్చి యాసుర శిక్షణ మొనర్చెద నంటివి. రాముని బాసిన నిముసముననే నిశ్చయముగ మరణించుపాఁడవయిన రాముని విడచి నా వెంట నెట్లువచ్చెదనంటివి.

దశ—(తెల్లపోయి) మహర్షిచంద్రమా! అట్లు మొదట నంటిని, స్థూలముగ నంటిని. తరువాత కొంచె మాలోచించుకొని నమీఁద—ఆ! అందుమీఁదనే కాఁబోలు—అట్లు చేయుటకేనా కు

శక్తి లేదనితోఁచుటచే నాతోఁ రాముని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెదనంటిని గాంబోలు.—మనసు కుదురుటలేదు. ఆ! అట్లుకాదనితోఁచుచున్నది. నేను మీవెంట వచ్చెదనన్న మీరు రాముని దీసికొనిపోవుట మాని వైచెదరేమోయని మొదటనటులన్న మాటసత్యము! రాముని మీతో విడువఁదలఁచుకొననియట్లు నాకుఁదోఁచె రామునితో నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపొమ్మని మిమ్ముఁ బ్రార్థించియుందును.

విశ్వా—ఇంతటితో సరియా? మఱియొక కల్పన మున్నదా? ఇంకఁ గొంచె మాలోచించుచు మఱియొక చిత్రమయిన యల్లిక మనసునకుఁ బొడకట్టునేమో? రాజా! ఏమి? మొదట స్థూలముగ ననుటయా? అటుపైఁ దిరుగ నాలోచించి సూక్ష్మముగ ననుటయా? దానిపై మఱింత నాలోచించి సూక్ష్మతరముగ ననుటయా? సత్యమున కెట్టి స్థూల సూక్ష్మ నిర్ణయమొనర్చితివి? మొదటిమాట రెండవదానివలన ఖండనమా? రెండవది మూడవదానివలన దిగదుడుపా? సెబాస్! సత్యాధారమైన సూర్యుఁడాదిపురుషుఁడగు వంశమున నుద్భవించిన నీవు—ఒడలు ముక్కలుగఁగోసి యర్థికిచ్చిన మహానుభావుని కులములోఁబుట్టిన నీవు—నలుసంతయు సత్యమూఁడ వెఱచి రాజ్యముఁ గోల్పోయి, భార్యాపుత్రులను విక్రయించుకొని! తన్ను మాలవానికమ్ముకొని, మరణించిన పుత్రుని దహించుటకువచ్చిన యిల్లాలిఁజేతి మీఁదుగ ఖండించుటకు సిద్ధపడిన సర్వ జగద్విక్రాంత యశస్సంపన్నుఁడగు సత్య హరిశ్చంద్రుని శాఖ కుపశాఖవైన నీవు—తన యిల్లాలినే యొకనికి దానమిచ్చినయనన్యసామాన్య వదాన్యాగ్రగణ్యుఁడయిన రఘుమహారాజుగద్దెపై నెక్కిన నీవు—మీకులమున కాధారమయిన సత్యమును—సర్వప్రపంచమున కాధారమయిన సత్యమును—దైవస్వరూపమయిన సత్యమును—ఆఁ!

దశ—మహానుభావా! క్షమియింపుఁడు. అట్టిసత్యమును బరి

గణింపకపోలేను!

గీ. ముందు నెడకు సత్యము, రామ ♦ మూర్తి ప్రేమ
వెనుకలాగ నడుమ నొట్టు ♦ కొనుచునుంటి
బిసము ముందునకును, గాఢ్యం ♦ బెనయు నాదు
వెనుకలాగ సూత్రక్కెడు దృష్టాంత ♦ విధముగాగ.

విశ్వా— (ఈమాటలు వినిపించుకొనక) ఈనీతి నీకెవరు చెప్పిరి? మీగురువగు వసిష్ఠర్షి నిచ్చటికుఁ బిలిపింపుము. ఆయన యెదుటఁ జెప్పవలసిన నాలుగుమాటలఁ జెప్పెదను. సత్యము వదలుకొనుమని మీగురువుగారుపదేశింతురేమో చూచెదను.

దశ—(తనలో) అమ్మ! బ్రదికితిని. గురువుగారు కర్తవ్యము సెలవీయఁగలరు. (ప్రకాశముగ) ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—వసిష్ఠ భగవానునిటకుఁ దయచేయఁ బ్రార్థించితినని చెప్పుము.

విశ్వా—త్వరగ—

దశ—మీకాగ్రహము వలదు. నేను సత్యమును వదలుకొను వాఁడనుగాను. అంటిని. రాముని చ్చెదనని యంటిని. అలాగే యిచ్చెదనని బాసచేసినతరువాత నీవు వలదా? (తనలో) వసిష్ఠుఁడేమి యోచన తెచ్చునో?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

(దశరథుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు లేతురు.)

వసి—బ్రహ్మర్షివతంసమా! తపము బాగుగ వర్ధిల్లుచున్నది కదా

విశ్వా—మీదయవలన—

దశ—గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి—కళ్యాణమస్తు.

విశ్వా—రాజేంద్రా! గురువుగారితోఁ జెప్పుము.

దశ—నేనేల? మీరే సెలవిండు.

విశ్వా—మహర్షిచంద్రమా! నాకును మీశిష్యునకును వివాదముకలిగినది. అదిమీమాధ్యస్థమునఁ దేలవలసియున్నది.

వసి—అదియేదియో సెలవిండు.

విశ్వా—మీరేదియడిగిననిచ్చెదననియీభూపుఁడింతకుమునుపు నాకు బాసచేసియున్నాఁడు. మారీచసుబాహువధార్థమై నేను రాముని నాతోఁ బంపుమని కోరితిని. రామునిచ్చుటకు సందేహపడుచున్నాఁడు. ఈయనతప్పనని నేను జెప్పుచున్నాను. మీయిష్టానుసారముగఁ దీరుమానింపుఁడు.

వసి—రాజేంద్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని మాహాత్మ్యమెఱుఁగనిదికాదు. అద్వితీయతపఃప్రభావాధికతగలవాఁడు. అతఁడుతలఁచుకొనినయెడల మారీచాదుల నొక్కతెప్పపాటులో భస్మము చేయఁగలఁడు. తపస్సు వ్యయమగునని యుపేక్షించియున్నాఁడు. ఈరాక్షసులఁ జంపినకీర్తి నిరాక్షసహరణముకొఱకే పుట్టినసనరామునకుఁ దక్కింపగ నీతఁడిట్లువిచ్చేసినాఁడు. గంధగంధ లేశమైన నేసందేహమును బొందక రాము నాతనితోఁ బంపుము.

గీ. అర్థి బ్రహ్మర్షి ; దాత మహాప్రభుండు ;
పనియసురమారణము ; దత్త • వస్తువఖిల
జగదుదంచి తానంద తే • జస్స్వరూప ;
మింతకంటెఁ గావలసిన • దేమియిలను ?

విశ్వా—ఇమ్మని చెప్పిన మాత్రమునకూడ మహాతపశ్శాలియేయని వివాహానతికిఁ గానంత చేర్చితిని.

వసి—(సవ్యాజము) రాజేంద్రా! వింటివా? విశ్వామిత్రుఁడీ మాటలవలన నన్ను స్తుతిసేయుట లేదు. ఇమ్మని చెప్పకుండ నీయలేక పోయితివిగదా యని నిన్నెత్తి పొడుచుచున్నాఁడు. ఇప్పుడైన వేగిరపడుము. రాముని టకుఁ బిలిపింపుము.

దశ—ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—రామలక్ష్మణుల నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

(రామలక్ష్మణులు ప్రవేశించి వసిష్ఠునకు నమస్కరింతురు.)

దశ—రామచంద్రా! (విశ్వామిత్రునిఁజూపి) తాతగారికి నమస్కరింపుము.

రాము—మహర్షిసత్తమా! నమస్కారము.

విశ్వా—వత్సా! కళ్యాణమస్తు.

దశ—లక్ష్మణా! నీవుఁగూడఁ దాతగారికి నమస్కరింపుము

లక్ష్మ—నేను నమస్కరింపను. ఈయన మా తాతగారు కారు.

దశ—అటులనుటతప్పు. నమస్కరింపుము.

లక్ష్మ—ఊఁహూ. మా తాతగారికింత పొడుగుగడ్డము లేదు. ఈ నను మ నేను జూడలేదా?

దశ—ఆ తాతగారు మగధదేశమహారాజుగారు. ఆయన వివాహ యమ్మనుఁ బితృతుల్యుఁడు. ఈ తాతగారు మరియొకరు. ఈయన నాకుఁ బితృతుల్యుఁడు.

లక్ష్మ — మహర్షిచంద్రమా! నమస్కారము.

విశ్వా — (నవ్వుచు) వత్సా! కళ్యాణమస్తు!

దశ — గాధినందనా! లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు కవలలయిన రామునితో లక్ష్మణుఁడు జోడు. భరతునితో శత్రుఘ్నుఁడు లాగె. కావున లక్ష్మణునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోనేఁడుచున్నాను.

విశ్వా — అడిగినంత యిచ్చువాఁడే మహాదాతయగుచో నంతకంటె నధికముగ నిచ్చు నీకేమిపేరు తగునో!

దశ — సౌకను. నాపిల్లలకుఁ దమ యాశీర్వాదము తక్క వేఱక్కఱలేదు. (రామ లక్ష్మణులతో) విశ్వామిత్రమహర్షితోఁ బోవలయును.

రామ — చిత్తము.

లక్ష్మ — నేను మాయన్నగారితోఁ బోవుదును.

దశ — మహాత్మా! బాలురు. తప్పులు గలిగిన దిద్దికొనుఁడు. (ఆలోచించి కన్నులొత్తుకొని) ఇప్పుడు వెత్తిపడఁదగదు. నాయనలారా. నన్నొక్కసారి కౌఁగలించుకొనుఁడు.

(రామలక్ష్మణులు కౌఁగలించుకొందురు.)

గాధినందనా! తిరుగ శీఘ్రముగఁ బిల్లలతో దయచేయుదురు కాదా?

విశ్వా — సందేహమేమి? (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోయెదను.

దశ — చిత్తము. నమస్కారము.

రామ — లక్ష్మ — గురూత్తమా! మామసెలవొసంగుఁడు నమస్కారము.

వసి — కల్యాణమస్తు!

దశ — సేవకా! ఈపిల్లల నొక్కసారి తల్లుల యెదుటఁ బెట్టి వెంటనే మహర్షికప్పజెప్పుము.

వసి — (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోవుదును.

దశ — చిత్తము. నమస్కారము.

(వసిష్ఠుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు)

దశ — గీ. ఇమ్మనుటతోడనే రాము ♦ నిచ్చియుండు
నెకల సత్యవంతుఁడవని ♦ యిలయశంబు
నెసఁగియుండు; రామునిఁదుశ ♦ కిచ్చినాఁడ;
మునివలననాగ్గుపెట్టులు ♦ దనినవాఁడ
కృపణునకు వ్యయము తుదకు ♦ నెక్కువగును,
మెప్పులేమి పైపెచ్చుగ ♦ దెప్పులగును.
పనియదనుఁజేయక మూల్గు ♦ వానికిఁ బని
యెక్కువగుఁ; గష్టమును నష్ట ♦ మినుమడించు
విసరు నాల్కను వాగ్దాన ♦ వితతిఁ జేయు
పృథ్వీపతియిచ్చి కీర్తి ద ♦ క్కించుకొనఁడు
ఒసఁగువఱకు శాసనుజేయ ♦ కుండు విభుఁడు
గడునరియురక్షితుఁడు కీర్తిఁ? ♦ బడయువాఁడు
ఎద్ది యెవనికిఁబ్రాప్తమో ♦ యద్దివాని
నెనయుననుమాట నిజమైన ♦ నిచ్చునొకఁడు
కిమ్మనక సన్నసన్నగ ♦ నమ్మ నెట్టు
నాలుగైనపిమ్మటనిచ్చు ♦ నరుఁడొకండు ;
గాధిసుతశాపభయముచే ♦ గానిసత్య
బద్ధతను నేను రాముని ♦ బంపనుమ
ముందటనికవుంబునాటక ♦ ములనువ్రాసి
యెదుటి దృష్టులచేతఁడి ♦ ట్రింపరేమొ
ఎల్లరకు గావలసినంత ♦ స్వేచ్ఛయుండ

నవనిధిపునకుఁ గాసంతయైన లేదు.
పాదరక్షలతో నన్ను ♦ పాటిత్రొక్కి
నలుగిడుచు గాలిలోపల ♦ నడువవలయు
ప్రాణమెంతదాఁకను బిగ ♦ బట్టికొనుచు
హృదయమెందాఁకఁ జెర, బిగి ♦ యించుకొనుచు
నాకసపు వింత నాట్యంబు ♦ నాడఁగలఁడు
పృథ్వీధవుఁడుగూడ మనుజుఁడు ♦ గాఁడె? యకట
అలయికనో, తాల్మిలేకయో ♦ యాత్రముననో,
భ్రమముననో యాతఁడిసుమంత ♦ పట్టుతూలి
నిటు నటునునూఁగ "నిహిహిహి ♦ హీ" యటంచుఁ
గోటిజనములు చప్పటల్ ♦ గొట్టువారె.
అంతయును జేయు మంచుకొం♦డంతతప్పు
కరఁగి యావిరియైపోవు ♦ క్షణములోన;
భూపుఁడు ప్రమాదమునఁ జేయు ♦ ముత్తెమంత
నెఱసు శతశతాబ్దములైన ♦ నిల్చికాలు
రాముపైఁ బ్రేమచేఁ జాల ♦ పాఁకులాడి
నాఁడనేకాని, సత్యంబు ♦ వీడలేదు
కనుబొమలుపండు తరువాతఁ ♦ గడుపుపండు
నాతఁడె గ్రహించు నాదేవు ♦ లోటయెంతో!

(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! భోజనవేళ యతిక్రమించినది.

దశ — ఇంక భోజనమా? కడుపు నిండుగనే యున్నదికాదా? కావేరీ!

గీ. ఏను భుజియించుమనప్పుడు ♦ మృదులముగను
గమ్రముగను బూర్వరాజుల ♦ కథలనాకు
భరతుఁడు కొట్టఁ బల్కు నా ♦ ప్రాణమింటకుఁ
దిరుగవచ్చిన తరువాతఁ ♦ దినెద మఱల.

(నేపథ్యమున) అట్టులనుట న్యాయమా? కౌసల్యాదేవిగారు చాల ఖిన్నులై యున్నారు. మీరువచ్చి యామె నోదార్తురుగాక!

దశ—

గీ. జ్ఞానవాసిష్ఠము జఠించి ♦ జగముమిథ్య
యనితలంచు నాగతియె యిట్టు ♦ లగుడు నెపుడు
పదములకుఁ జేతులకు నడ్డు ♦ పడెడుబిడ్డఁ
డగుపడని యీఁడు ప్రాణపు ♦ టార్తి యెంతో!

హా! రామచంద్రా! హా! లక్ష్మణా! హా! విశ్వామిత్రా!

(నిష్క్రమించును.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము—అరణ్యము.

ప్రవేశము—రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, నారాయణుఁడు.

విశ్వా—ఈదినమున మిగుల నడచితిరి. కొంచెమిట విశ్రమింతమా?

నారా—అదిగో! సాయంకాల మగుచున్నది.

గీ. పచ్చనగు చందనపుఁ జర్చ • ప్రకృతికాంత
గిరికుచములఁగై సేసి గి • ల్గింతఁబెట్టి
చెక్కిళులఁ బోసి, కెమ్మోవి • నొక్కెసవిత
వృద్ధునకుఁ బ్రేమ సతిపైన • హెచ్చుఁగాదె?

లక్ష్మ—తాతగారూ! మీశిష్యుఁడు నారాయణుఁడు తప్పాడుచున్నాఁడు. వృద్ధునకుఁ బ్రేమపుత్రులపై హెచ్చని చెప్పవలయును. నిజమగునా? కాదా?

వశ్వా—విత్తా! ఈసారినీవు చెప్పినదినిజము. మఱియొకసారియా తఁడు చెప్పినదినిజముకావచ్చును! ప్రకృతిసహాసముఖకాదా? నారాయణుఁడు నవనవసాహిత్యదర్శిమచే, నూతన్న యౌవనోచిత శృంగార రసగరిమచేనటులు చెప్పినాఁడు. అదితప్పు. శిష్యునకు—

గీ. గురులతో శాస్త్రచర్చను ♦ గోరఁదగును,
కలికి గండచందనచర్చఁ ♦ దలఁపఁదగదు,
వేదములవల్లె పలుకులు ♦ వినఁగఁదగును.
వెలఁది మట్టెలగిలుకులు ♦ వినఁగఁదగదు
ఈశ్వరినిముక్కుచివరని ♦ క్షింపఁదగును,
కన్నుకెలఁకుల నింతిని ♦ గానఁదగదు
జగమసత్యంబలుకఁ ♦ జనునుగాని
చానవడుమ సత్యంబనఁ ♦ జనదు చనదు.

అదియుఁగాక,

స్వస్థులైనను బళితుల ♦ యొద్దనెప్పుడు
పరుష శృంగార వాక్యముల్ ♦ బలుకఁదగదు;
ఫలకమున బైట చెఱఁగునఁ ♦ గూడువఁదగదు;
రవికలోనొంటుకున్నఁ జే ♦ ర్పఁగదగదు.
నుసిని దాంబూలరిక్తితో ♦ మూర్పఁదగదు;
దూష్పితోలున జాజులు ♦ గుప్పఁదగదు;
బొంబుపోచను మృగమద ♦ మూన్పఁదగదు;

నారాయణా! రాజబాలురయెదుట నీవట్టి శృంగారవాక్యములాడుట తప్పు.

రామ — మహానుభావా! ఆతని క్షమియింతురుగాక!

లక్ష్మ — తాతగారూ! వసిష్ఠశిష్యులము గు మేమూ మాంత్రికునకే చెసిపోవువారముగాము.

రాము — తమ్ముఁడా! అట్లు పలుకఁగూడదు. తప్పు.

విశ్వా — రామచంద్రా! తప్పుకాదు. లక్ష్మణుఁడట్లు పలుకఁ దగును. ఆతని నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును;

గీ. గాత్రమునసంటి యెంత శృం ♦ గారమహిమ
వెలసినను, గన్నులును, గర్ణ ♦ ములును లేక
మునిమొదలె లేక స్థాణువై ♦ మసఁగఁదగిన
మహితవిజ్ఞానుఁడగును ల ♦ క్ష్మణుఁడు రామ;

ఆతని పైవాఁడవయిన నీసంగతి యింక నవర్ణ్యము కాదా!

రామ — మహాత్మా! మీదయకుఁ బాత్రులము.

నార — (తనలో) శృంగారవాక్యములచే శిష్యులు చెడుదురు కాని, స్తుతివాక్యములచేఁ జెడరు కాఁబోలు! ఎవని వెఱ్ఱి వానికి వేడుక.

విశ్వా — నారాయణా! ఘనతల్పముల బాలురకుఁ గల్పింపుము.

లక్ష్మ — గురువుగారియాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయము; కాన నీవు నాకును గురువుగారికిని శయ్యలఁ గల్పింపుము. శ్రీరామమూర్తికి నేనే వైచెదను. (అట్లుచేయును.)

విశ్వా — (శయ్యపైఁగూర్చుండి) వత్సలారా!

సీ. గంధసింధుర బద్ధ ♦ బంధురస్యందనా
నందవిహారమే ♦ నడకలయ్యె

వారిక్షారసాయన ♦ గోక్షీరపానంబు
నిర్ఝర నిస్సర ♦ న్నీరమయ్యె
స్వర్ణమంచస్థ పే ♦ శలతూల తల్పముల్
వట్టినేలను గడ్డి ♦ బఱిపులయ్యె
బహురుచ్య శాక సం ♦ భార సారాహార
భక్షణంబులు పర్ణ ♦ ఫలములయ్యె
మాతృమాన్యత్వమాంగళ్య ♦ మహితమంది
రస్థలావాస ముద్ధతా ♦ రణ్యమయ్యెఁ
బూలలోఁ బెట్టఁదగు పుణ్య ♦ మూర్తి యుగము
ముండ్లలోఁ బెట్టి బాధించె ♦ మునియితండు.

రామ—స్వామీ! మీరట్లానతీయఁదగునా? మీరుగటాక్షిం చిన బలాతిబల విద్యలవలన మాకు క్షుత్పిపాసాబాధలు లేవు. బడలి కయు లేదు. అదిగాక—

సీ. అడవిశారికకును బెంపు ♦ డ్డైనశారి
కములతాదులనున్న వ్య ♦ త్యాసమెంతొ
వనసమధివాస సౌఖ్య సం ♦ పదకుఁ బురని
వాససౌఖ్యమునకును వ్య ♦ త్యాసమంత
పురనివాసము చేమది ♦ ముడుచుకొనుచు
నిట్టెయిట్టె దేహమునందు ♦ నిమిడిపోవు
నాటవికవాసమున మది ♦ యట్టెయట్టె
పొంగి జగదాత్మతోఁ ♦ నైక్య ♦ మును లభించు
కృతిమ సుఖాళిమనసు మె ♦ ప్పింపలేదు
పదయమక బంధముఖ్య కా ♦ వ్యంబువలెను;

పురసుఖములు మదికి బల • స్ఫూర్తిఁ జేయఁ
జాలపర్భకునికిఁ బోఁత • పాలలీల.

లక్ష్మ—రామభద్రుని కేమియుఁ గష్టములు లేకపోవుటచే నా కేమియు లేవు.

గీ. ఇదియె దేశాటనమునకు • సదమల ప్ర
పంచ విజ్ఞానసార సం • పాదనమున
కడవిఁ దిరుగుటకును వేఁట • లాడుటకును
దనువు గడిదేఱ్చుకొనుటకుఁ • దగినవయసు
దీనివృథవోవనిచ్చు భూ • జాని సుతుఁడు
తనువు తవతవత్తో జగ • త్తునేమునుకొనఁ
దగని మనసు గడగడత్రో • దృఢిమ లేని
పేగుగుఱగుఱతోఁ, బ్రేవు • జేవుజేవు
తోనగరులోన రాకాసి • తోలుబొమ్మ
లీల పోతుముత్తైదునై • పూలగాఁగ
రా గుడారములనడుమ • రాణితోడ
గచ్చుకాయలరణమున • గంద్రఁడగును.

రామ—లక్ష్మణా! ఇఁక నట్టె మాటలాడక విశ్రమింపుము.

విశ్వా—నారాయణా! ఊరకుంటి వేమి?

(అందఱు విశ్రమింతురు.)

నారా—వచ్చుచుంటిని. (కాళులొత్తును.)

లక్ష్మ—తాతగారూ! ఏమైనకథఁ జెప్పెదరా?

విశ్వా—అలాగే! అనఁగననఁగ—సుందోపసుందులని—ఎవ్వరు "నూ" యనరేమి?

గీ. తలఁ గడుపు వాఁడు లేనట్టి ♦ తానమట్లు
వెనుక ముందు లేనట్టి యా ♦ ఘనయుమట్లు
రణితప్రస్థానరవ శూన్య ♦ రణము వలెను
కథనడున దూరనెడు వాఁడు ♦ గలుగకున్నఁ

లక్ష్మ—నే "నూ" కొట్టెదను.

విశ్వా—సుందోపసుందులని—

లక్ష్మ—ఊ—అన్నదమ్ములా ?

విశ్వా—అవును. నీకెట్లు తెలిసెను ?

లక్ష్మ—పేళ్ళనుబట్టి-నాకుమాత్రంశ్రీ యుపరాముఁడను పేరేల పెట్టలేదో ?

రామ—తమ్ముఁడా ! కథ వినవేల ?

విశ్వా—వారి రాష్ట్రభూమి యిదియే.

లక్ష్మ—ఊఁ—

వి—వారిద్ద ఱన్యోన్యసహాయులై యనేకదుష్కృతులొనర్చి దుర్జయులైరి.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—ఒకనాఁడొక యప్సరోనారీమణి వారి కంటఁబడెను.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—వారిద్దఱుకూడ దాని నపేక్షించిరి. అది తనకే కావలయునని యొకఁడు తనకే కావలయునని యింకొకఁడు నన్యోన్యముగఁ గలహించి పోరాడి గ్రుద్దుకొని, కఱచుకొని, పొడుచుకొని యుద్ధమునఁ జచ్చిరి.

౨౦

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

అయిదంకముల నాటకము.

ఇది

శ్రీచండచాణక్యము; నర్మదాపురుకుత్సీయము మొదలగు

నాటకముల రచించిన,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి,

తణుకు

శ్రీ సౌదామినీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడియె.

1915.

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు.

—౬—౦.

రామ—ఆమె యెవ్వరు ?

విశ్వా—తాటక—ఆపొదచాటున 'ఊఁఊఁ' యనుచు నది గురుకపెట్టి నిద్రించుచున్నట్లున్నది.

నార—అమ్మయ్యో ! తాటక యింత చేరువనేయున్నదా ? గురూత్తమా ! పాఱిపోవుదము.

రామ—నారాయణా ! నీకేమియు భయములేదు.

విశ్వా—ఆమె యిచ్చటనుండుట యెఱిఁగియుండియే మిమ్మిటకుఁ దీసికొనివచ్చితిని. సంహరించుట కింత వేళకాకుంటచే రామభద్రా ! నీతోఁ జెప్పియుండలేదు. ఇది నాయజ్ఞమునకుఁ జేసిన విఘాతము లిన్నిన్నికావు. ఒక పావుగడియలో నీ మెను వధింతువుగాక !

నార—అది నా మెడలో నొకసారి త్రాచుపామును జుట్టెను.

లక్ష్మ—నారాయణ శంకరుల కభేదమని తెల్పుటకు గాఁబోలును.

రామ—గురూత్తమా ! అబలను వధింపుమని యానతిచ్చుచున్నారేమి ?

నార— అనేక గజ సహస్ర బలాన్వితయగునది యబల యెట్లగును ?

లక్ష్మ—నారాయణా ! స్త్రీపురుష విభాగముఁ బాగుగఁ జేయుచున్నావు. బలముండుటచేతనే యది పురుషుఁడగు నెడల బలములేకుంటచే నీవు కాంతవగుదువా ?

రామ—లక్ష్మణా ! అట్లు తీవ్రముగ మాటాడవచ్చునా ? నారాయణా ! నీవేమియు ననుకొనవలదుసుమా !

విశ్వా—లక్ష్మణుఁడు నారాయణు నధిక్షేపించినను గొంత సత్యము నారాయణుఁడే వచించినాఁడు.

సీ. కుడి యెడమ భేదమున్నది ♦ పడఁతికిఁ బురు
షునకుఁ గఠినగాత్రుఁ డతఁడు ♦ సుమసమాంగి
యద్ది; భరియింపఁ గల్గువాఁ ♦ డతఁడు; సేవ
నంది భరియింపఁ బడుచుండు ♦ నద్ది యీమె.
స్వల్ప కఠినాత్ముఁ డతఁడు; పే ♦ శల సుధాని
భోన్నతమనస్క యీనది; ♦ యన్నితనకు
వలయుననువాఁడతండు; కా ♦ వలయునంత
నందఱకుఁ బెట్టి మోదించు ♦ నట్టిదామె.
కత్తి కతఁడర్హుఁడగు; సూది ♦ గరితెలకు స
మర్హయగునీమె; రాజసే ♦ వార్హుఁడతఁడు;
అతిథికుల దేవతాదుల ♦ కర్చనలిపి
యిల్లు స్వర్గతుల్యముఁజేయఁ ♦ జెల్లునామె.
సర్వదేశంబు సతని సం ♦ చారభూమి;
యిల్లె యీమె పాలన సీమ; ♦ యెల్లజనులు
సతనివారు; పిల్లలగుదు ♦ రామె ప్రజలు;
యశ మతనికోర్కి; పుణ్యమా ♦ నామెఫలము.
పిఱికితనము బిడియంబు ♦ పురుషునకును
బనికిరా; వవి భూషలౌ ♦ వనిత కెపుడు;
దేవు చేతనుదరియింపఁ ♦ దివురునాతఁ;
డతని చేతను దరియించు ♦ నయ్యయీమె.

అస్త్రిగానుండ ముద్దియ ♦ సర్వ్యాయైన
యువిద పనిముక్క మొదలంట ♦ నూడఁ గొఱికె
గోటికొనలను గిల్లింతఁ ♦ గూర్పఁదగిన
పడఁతి మగవానిఁ బడగుద్ది ♦ వధము సేయ
నిల్లువదలి దేశంబున ♦ నెగచిపడుచు
సత్యమును ధర్మమును మునీ ♦ శ్వరుల జడల
తోడఁ గోయించి యజ్ఞము ♦ ల్పాడుసేసి
కుతల మెల్లఁ గూల్చెదను గ ♦ గ్గోలుపఱుప.
కుసుమముల చెండుల ఫిరంగి ♦ గుండుగాఁగ
మరు లకోరి భైరవమహా ♦ మారిగాఁగ
చక్కనగు చుక్క బలుతోక ♦ చుక్కగాఁక.
పున్నెముల తావు పాపము ♦ పోర్వుఁగాఁగ.
స్త్రీత్వమిఁక నేమి? యాచింత ♦ సేయఁదగదుఁ;
జాతికిని శిక్షగాదు; దో ♦ షంబునకును
భువిని బాడు సేసెడు వారు ♦ పురుషులైన
నేమి? స్త్రీలైననేమి? శి ♦ క్షింపవలయు.

రామచంద్రా! లోకవిధ్వంసకారిణియగు నీరాక్షసినిజంపిలోకమును గాపాడుము.

రామ — (సందేహించుచు) క్షమింపవలెను. విరూపను జేసినఁ జాలదా?

విశ్వా — సందేహాచారితయగు తల్లినే పరశురాముఁడు వధించియుండ నిస్సందేహ నిరంకుశ దౌష్ట్యభూయిష్టయగు రాక్షసమానినిఁ బరిమార్చుట కేత్రొట్రుపాటుల? సందేహింపకుము. సేయవలసినది

ముక్కు చెవులుగావు. గొంతు. ఖండింపవలసినవి పదకరములుకావు. పాపములు. నీచేతిలో నిది తనుప్రాసితరింపవలసియున్నది. అవయవ ఖండన మొనర్చి యకారణముగ నాయాసపెట్టుటకంటె నట్టియొక్క కోలతో నసుహరణమొనర్చుట నన్నివిధముల శ్రేయముకాదా ?

రామ—స్త్రీహంతకుఁడనని నన్నులోకము నిందింపదా ?

విశ్వా—

గీ. ఆత్మను గ్రసించు ప్రబలమా ♦ యాశుభాఁగి
నంత మొందించు శూరుఁడే ♦ యద్వితీయుఁ;
డతఁడెస్థిరుఁడు ; లోకాతీతుఁ ♦ డతఁడెముక్తుఁ
డవనిలో జన్మమంత స్త్రీ ♦ హత్యకొఱకె.

రామ—(నవ్వుచు) మీ సెలవగుటచేఁ జేయవలయునుకాని—

విశ్వా—నా సెలవును బట్టికాదు. నీజన్మమునుఁ బట్టియే చేయవలయును. దుష్టశిక్షణమునకు, శిష్టరక్షణమునకు జన్మమొందిన పురుషోత్తముఁడవు.

గీ. ప్రాకృతులు చేయుఁదగులింగ ♦ వర్ణవిభజ
నంబునీకేల? రామచం ♦ ద్రా! మహాత్మ!
సర్వహేతువౌ మది నపుం ♦ సకముగాదె ?
మట్టియొకటె పోతాఁడు బొ ♦ మ్మలకునైన.

రామ— ఇంతదూరము మీరు సెలవీయవలయునా ? మీయిష్టానుసారమే దానిని వధింతును.

లక్ష్మ—తాతగారూ ! తాటకను, జూడవలయును. నన్నట్టుపోనిచ్చెదరా?

విశ్వా—అందఱముఁ బోవుదము.

నారా—నన్నుఁగూడ రమ్మందురా?

లక్ష్మ—నీవునా వెనుక నుండుము. అదినిద్రించుచున్నదికాదా?

(అందఱు పరిక్రమింతురు. తెరయెత్తగ తాటక నిద్రించుచు చుండునటపడియుండును.)

విశ్వా—అదిగో! చూడు! ఎంతభయంకరస్వరూపిణియో!

రాము—ఘోరాకారయేయగును.

విశ్వా—

గీ. పక్కఁగురుపెట్టినిద్రించు ♦ భార్యయైన
రేయినడుమచూడఁగ భయా ♦ కృతిగఁదోఁచు
సృష్టిశక్తిస్వరూపిణి ♦ స్త్రీయనంగ
నిద్ది యీవేళ నిట్లుండ ♦ నేమిచెప్ప!

రామ—గురూత్తమా!

గీ. ప్రాణమొకతృటిలోనఁ దాఁ ♦ బాయుసనుచు
నెఱుఁగ కెంతహాయిగను ని ♦ ద్రించు నీమె;
ప్రాణులెంత యజ్ఞులోకట్ట! ♦ బ్రదుకనంగ
నింతె కద! యిట్టి మెఱుమిట్టె ♦ యిరులుగాదె.

విశ్వా—ఇంకసందేహమా?

లక్ష్మ—తాతగారూ! చంపుటకు వేళయయినదేమోదాని లేపనా?

నారా—లేపుట యెందులకు? నిద్రపోవుచుండఁగనే చంపరాదా? ఈనిద్రతో నాఁద్రగూడఁ గలియును.

విశ్వా—వత్సా! లేపవచ్చును.

లక్ష్మ—తాటకా! తాటకా! అసురసంధ్యవేళ నిద్రింపఁ దగదు. తిరుగ నాసురజన్మము వచ్చునేమో! దూరప్రయాణము పోఁదలఁచియున్నావు. ఆలసింపకు! వేగలే! ఉఁహూఁ. లేవకున్నది. తాటకా! తాటకా! నామాటవినియొకగ్రుటికాలము వేచియుండుము. చచ్చితిరుగశాశ్వతముగఁ బండుకొందువుగాని లే. ఉఁహుఁ. లేవదు.

గీ. పూలబంతివ్రేటులు పెద్ద ♦ పులికి నేల?
గిలుకుగిలిగింత పెనుకాటు ♦ గేదె కేల?
మంగళపుటారతులు బల్సి ♦ వంగికేల?
మేలుకొల్పుల భూపాల ♦ మేల కిటికి?
మునుపు సుందుఁడు మాద్దాఁడు ♦ మూఁతిమీఁద.
మునిపత్నుల్లఁ దిట్టిన ♦ మూతిమీఁద
పాఁటపాఁగ గుట్టుపెట్టెదు ♦ మూతిమీఁదఁ
తాటకా! యిదెరామ సో ♦ దరునితన్ను.

(తన్నును.)

తాట—(కన్నులుమూసికొని లేచి) హా! హా! నాథా! చిరకాలమగుటచేతనా? యింత గట్టిగా ముద్దుపెట్టుకొంటివి?

లక్ష్మ—నీనాలుకఁగోయ! చిరకాలపు ముద్దుగాదు. శీఘ్రకాలపుమృతి. లే!

తాట—(కన్నులుమూసికొని) నాథా! నిన్నెంత కాలమునకుఁ జూచితిని?

లక్ష్మ—నాథుని స్వప్నమునఁజూచుటలో విశేష మేమున్నది? ఆతని శాశ్వతముగఁ జూచుటకే యీపుణ్యాత్ముఁడువచ్చియున్నాఁడు.

కన్నులు తెఱువుము. (వింటితోఁ గంటిపైఁ బొడుచును.)

తాట—(కన్నులు తెఱచి) ఎవఁడురా! కంటిలోఁ బొడిచినాఁడు.

లక్ష్మ—నేను,

తాట—(ఆవులించుచు లేచి) నీవెవఁడవు?

లక్ష్మ—ఈతనిసోదరుఁడను.

తాట—(రామునివయిపు తిరిగి) నీవెవఁడవు?

రామ—ఈమహానుభావునివలన మహాస్త్రవిద్య నేర్చిన శిష్యుఁడను.

విశ్వా—తాటకా! నేనీ నారాయణుని గురుఁడను. నీకుఁ గృతపరిచయుఁడను.

నార—అమ్మయ్యో! నాపేరు చెప్పితి రేల? నేనిట నుండ జాలను.

(పారిపోవును.)

తాట—ఓముని(ముచ్చా! ఋషిపక్షీ! నీవా? మార్గాంకారమున కాఁగలేక, యీనడుమ బుంజాలు తెగ్గింపుకొని కాలికొలఁది పారిపోయితివని వినియుంటిమే! తిరుగ గుగ్గిళ్లగూబ మొగమున సందె జామున మాసన్నిధికి సిద్ధపడితివా? అట్లు చూచెదవేమి? గుడ్లు పీఁకెదను చూడు! (మీఁదికిఁ బోవును.)

రామ—(ఆమె కడ్డముగఁబోయి) గురూత్తమా! లక్ష్మణా! మీరా వృక్షము క్రింద విశ్రమింపుఁడు.

విశ్వా—(దూరముగఁబోయి) (అపవారించి) ఒకపావుగడియ వఱకుఁ జంపకుము. ఇంక వేళ కాలేదు.

రామ—తాటకా! మహాత్ముల దూషించుట తప్పుకాదా?

తాట—నీవేల యడ్డువచ్చెదవు? ఓసరిల్లు! ఊఁ—పో—పో!

మీఁదఁ బడునెడల నలిఁగిచచ్చెదవు. జేనెఁడు లేవు. కొంకైబడ్డచేత సింగారించి కొండెపిగతో సిద్ధపడితివి. ఈవిరిపుల్లతో నాపొయిపలి మీఁది యీఁగలను గొట్టఁదలఁచితివా? తలలోనిపేలనుపట్టఁబూనఁ దలఁచితివా?

రామ—ఛీ! ఛీ! నీప్రాణముల నేహరింపవచ్చితిని.

తాట—అబ్బ! అబ్బ! ప్రాణములనుహరింతువే! నాపాలు ద్రాఁగి యరగించుకొనఁగలవా? వామనా! దబ్బత్తురా! గోరుపుల్లకుఁదాడిచెట్టుతో గుటగుటలా? దోమకుఁ దోఁకలుపై దండయాత్రియా? ఈముసలిముని ముండకొడుకు నిన్నుకొడకుఁ దెచ్చినాఁడా? ఓస్! సీతో నింకొక శొంటికాయగాఁడున్నాఁడా? గొల్లభామలతోడను, ఇల్లిల్లులతోడను నాడుకొనవలసిన కుఱ్ఱలు పెద్దపులి కోరలనదుము ద్రెళ్ళుపెట్టవచ్చితిరా? సీతాకోకచిలుకలజొక్క లెక్క లాగువారు సింహాపుజూలున వ్రేలాడఁదలఁచితిరా? నీకు మతిలేకున్న నిన్నుదెచ్చిన యీసన్యాసికి మతిలేదా? నిన్నుఁబంపిన యీసంసారికి మతిలేదా?

రామ—వారికి మతిలేకపోలేదు. నీకుమతిలేక—బ్రదుకగతిలేక—యిట్టికాఱులఱచుచున్నావు. నీమరణకాల మాసన్నమయినది. ఇఁక దాదాపుగ నాలుగునిమిషములకంటె నెక్కువజీవింపవు. ఈ యత్యంతస్వల్పకాలమును వృథపోనీయక పూర్వ మహాఘోరపాపకృత్యములకై నిశ్చలపశ్చాత్తాపముంది పరమేశ్వర లగ్ననేత్రిచిత్తవై ప్రాణములు విడుచుట నీకు శ్రేయస్కరము.

విశ్వా—(తనలో) జరుగునదంతే.

లక్ష్మ—(తనలో) వేగోలమునకు వేదాంతోపదేశమేల?

తాట—ఆఁ! ఆఁ! చిట్టెలుకకు సింహగర్జనమా? ఊర

కుండుకొలఁది నోరెక్కువగుచున్నది. ఎట్లు ? ఎట్లు? మేము చేసినవి ఘోరపాపకృత్యములా ? హోమకుండముల రక్తవర్షములు కురిపించుట పాపమా ? యజ్ఞశాలలకు నిప్పంటించుట పాపమా? మునికాంతలను దలక్రిందుగఁ జెట్లకు వ్రేలాడఁగట్టుట పాపమా ? వారి పిల్లలను యజ్ఞశాలాజ్యపాత్రముల దోరగ వేయించి కమ్మఁగ కరకరలాడు చుండఁ దినుట పాపమా ? ఎవరికిఁ బాపము! దానివలన బాధనొందు వారి కది పాపము—మాకేమి ? సంతోషమిచ్చునది పుణ్యము—బాధ నిచ్చునది పాపము—ఇదియే మా పుణ్యపాపవివక్ష. కాని, ప్రపంచ జ్ఞానశూన్యుఁడై—దయాదాక్షిణ్యశూన్యుఁడై—నిరుపయోగవైదిక కర్మరతుఁడైన యీ మునివెంటవచ్చి నీతనువును పవిత్రముగఁ జేసికొని ప్రబలపాపము గట్టుకొనుటేల? చిన్నవాఁడవు—ఇంకఁ గొన్ని యేండ్లు దాఁటినపిమ్మటఁ బొట్టపోసికొనఁ గలవాఁడవగుదువు. నామనుమ రాలిని—నీకొంటెసిగకుపైనింక నొక పిడికెడుమాత్రము పొడవు గల ముద్దులాఁడిని గట్టుకొనరాదా ? దాని వెంటఁబెట్టుకొని ముక్కు కొనవఱకుఁ ద్రావి యాఘోర రాత్రులందు శ్మశానములఁ జేరి క్షోణీ కుక్షివినిక్షిప్త శవములను దిని, పుర్రెల బంతులాడు కొనుచుఁ బ్రేవు మాలలు ధరించి దిగంబరులై తాండవించుచుఁ గ్రీడించి సుఖమొంద రాదా ? గర్భవతులగు మునికాంతలను బట్టి—

రాము—ఇఁక నోరుమూసికొనుము. ఇదిగో! నిన్నుఁ జంపె దను. కాచికొనుము.

తాట—చంపుదును, చంపుదునని యింత తెగసాగెదవేమి ? హేం! హేం! హేం! ఏదీ! చంపు! చంపుట యీబద్దతోడనేనా ? ఈ బద్దనాతలఁగొట్టుకొనుటకుఁ గాదుకాని, పండ్లుకుట్టుటకు బనికివచ్చును. ఇటు తెమ్ము (లాగుకొనఁబోయి విల్లుపట్టుకొనును.)

రాము—సరే! లాగుకో!

పీఠిక.

శ్రీకల్యాణరాఘవమను నీనాటకమును 1910సంవత్సరములో నే నానెగొందిసంస్థానమున నున్నప్పుడే యారంభించితిని. కాని మొదటి యంకముమాత్రమే యప్పుడు వ్రాసితిని. 1915సంవత్సరములోని జనవరి నెలలో శ్రీఉయ్యూరుసంస్థానప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరుగారి ప్రోత్సాహమున మిగిలిన యంకములవ్రాసి పూర్తిచేసితిని. ఇదివఱకుఁ బట్టభంగ, వనవాసవిజయ రాఘవముల వ్రాసి యుంటినికాన దీనితో శ్రీమద్రామాయణమునందలి షట్కాండముల లోనికథను రూపకరూపముగ నొనరించినవాఁడనైతిని. ఉత్తరరాఘవమును వ్రాయఁదలఁచుకొనలేదు.

నన్నుఁ బోషించుప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావుబహద్దరు వారీగ్రంథమును దమసొమ్ముచే నచ్చుయించిరి. ఆంధ్రభాషాభిమానులు, ననేకకవిపండిత పరిపోషకులు నత్యంతవితరణశీలురు, శ్రీపీఠికాపురసంస్థాన ప్రభువులునగువీరికి, వీరి కుటుంబమునకు, శ్రీపరమేశ్వరుఁడు దీర్ఘాయురారోగ్యసకలసంపత్సౌఖ్యసమృద్ధులనిచ్చి రక్షించుగాక.

శ్రీరామకృష్ణపరమహంసచరిత్ర శ్రీగౌరాంగచరిత్రాద్యుత్తమగ్రంథరచయితలును, నాకుఁజిరకాలమిత్రులునగు బ్రహ్మశ్రీకూచి నరసింహముగారు దీనికి నాందీప్రస్తావనలను వ్రాసియిచ్చిరి. వారికనేక వందనము లాచరింతును.

12—3—15 పీఠాపురము.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు.

లక్ష్మ—(తనలో) ఆహాహా! అదేమి? దేహబలమా? యోగబలమా? అస్త్రబలమా? ఏమియు బోధపడకున్నది.

గీ. మంత్రిగానివెంట ♦ మహీధరముల్పి
శాచగురునివెంట ♦ శాకినివలె
నసురదమనువెంట ♦ నాసురి చచ్చిన
ప్లేటులు రమ్మటన్న ♦ నటులువచ్చు,

రాము—ఇటు. ఇటు.

తాట—"ఇటు. ఇటు" అని గుడ్డిముండకువలె దారిచూపింతువా? చేతులు స్వాధీనములేకున్నఁ గాళ్ళతో నెగిరితన్ని నిన్నుఁ బారిక్సముద్రమునఁ బడవైవలేనా? (ఎగురును) ఊఁ! ఊఁ! ఎగురుటకేగాని తన్నుటకుఁగాళ్ళు లేవకున్నవేమి? ఆకస్మికముగ నేదయిన వాతరోగమువచ్చినదా? రోగము వచ్చినయెడలమాత్రమేమి నరమృగము పట్టిమింగలేకుండునా? ఆఁ! ఆఁ! (నోరు తెఱచి) అల్లనేరేడుపండునువలె మింగెదను. గుటుక్కున మింగెదను. ఆ! ఆ! నీతలయెంత దూరముగఁ బెట్టుకొనెదవేమి?

లక్ష్మ—(తనలో) చండాలినీ! కొఱుకుమని తల కోఱలనందునఁ బెట్టుమంటివా?

రాము—నేను దల వెనుకకుఁ దీసికొనుటకాదు. నీతల ముందునకు సాగుటలేదు.

తాట—తలకూడవంగదా? ఊఁ! ఊఁ! హాఁ! హాఁ! హాఁ! (నోరు తెఱచును.) క్రొంచెము వంగుచునే యున్నదికాని నీతల. తీసికొనిపోయి యామూల పెట్టుకొన్న నేనెట్లు కొఱుకఁగలను?

రాము—వెఱ్ఱిమాటలు పెట్టుకొనకుము. నాతల నీపండ్లనడు

మనునే బెట్టినను నీవు కొలుకఁజాలవు. కాని నిన్నట్టి [illegible] స్పృశింపనొల్లను కూడదరమ్ము ఇటు. ఇటు.

తాట — నన్నా మునియొద్ద కేల తీసికొని పోయెదవు?

రామ — ఆతఁడే నీకుత్తమగతిప్రదాత. ఆ మహాత్ముని [illegible] దలవంచి నమస్కృతినిఁ దెల్పుము. ఊఁ!

తాట — నాకీ బలాత్కార ప్రణామ ప్రాయశ్చిత్తమేల [illegible]

రామ — ఆ మహానుభావుఁడు నిన్నుక్షమించునెడల [illegible] పాపశాంతి గాఁగలదు.

తాట — నన్నుఁ జూపఁదలఁచిన వాఁడవేని కత్తిని [illegible] జంపక యెందులకు నన్నిట్లు బాధింతువు?

రామ — తాటకా! చంపి పగఁ దీర్చుకొనుటకో నాకు [illegible] నెడల నీకును నాకు నేమయిన భేదమున్నదా?

గీ. కొట్టినయతండు పగదీర్చు • కొనినయాతఁ
డిద్దఱును రాజశిక్షార్హు • లేయగుదురు
పరనరునిపై స్వతంత్రతఁ • బగ యుక్తతన
పుడమిపతి శాసనము తానె • నడపు కతన.
పాపములనొప్పుకొని యీ ప్ర • పంచమందు
సర్వశిక్షను గనునరుఁ • డచట మరల
శిక్షనొందఁడు గానికే • శిక్షఁ జేయఁ
బ్రభువు నానతి ముని వెంట • వచ్చినాఁడ.

కావున దోషములను మన్నింపుమని యా మహాత్మునిఁ వేఁడుకొనుము.

విశ్వా — (తనలో) సెబాస్! రామభద్రా!

లక్ష్మ — (విశ్వామిత్రునితో, నమస్కరించి) మాయన్నగారెంత

మహానుభావులో ! ఎంతకరుణామయులో !

తాట—మహాత్మా ! గాధినందనా ! ఒక్కనోరుతప్ప నేదియు స్వాధీనము లేదు. కాన, వాక్కుతోడనే నమస్కరింపుచున్నాను క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—నీవింక ధన్యాత్మురాలవయితివి.

రాము—తాటకా ! నీవిట మృతినొందుటఁజూడఁ బూజ్యులగు మునీశ్వరులకు వెగటుగ నుండునుగానఁట సిద్ధ రఘురీ తీరమున సుస్నాతవై పరలోకమునకుఁ బోవుదువుగాని రమ్ము.

(రాముఁడు తాటకయు నిష్క్రమింతురు.)

లక్ష్మ—తాతగారూ ! మాయన్నగారి చర్య విచిత్రముగ నున్నదండీ ! ఇంతవారని నేనిదివఱకెఱిఁగియుండను. పనివచ్చినప్పుడే కాని మనుజుని గుణము లగుపడునా ?

(నేపథ్యమున రాముఁడు)

గీ. ఖలసుబాహు మారీచ రా • క్షసులమాత
యైన తాటక గాధిసు • తాబ్జభవుని
మాన పరలోకమూనయా • కానినింక
ఋషులు నిర్విఘ్నయోగు ల • య్యెదరుగాక !

విశ్వా—తథాస్తు ! (తనలో) ఇప్పుడుకూడ "మానియాన" ననియే యాతఁడు పలుకుచున్నాఁడు. కాంతనుజంపుట తన యిష్టముచేఁ గాదని వెల్లడించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—ముందుమన్నపత్తిని జేయూఁపుచే నార్పినట్లు కాసంత శబ్దమైనఁ గాకుండ నెమ్మిగానధించినాఁడో !

(నేపథ్యమున) హాహాహా! ఎవఁడురా ! అక్కడ? మాఅమ్మను

వధించినకతినాత్ముఁడు. పట్టుకో! కొట్టు! పోకు! చంపు! తమ్ముఁడా! నీవిటురా! నేనటువత్తును. ఆఁ! పోకు!

లక్ష్మ—ఆహా! యుద్ధము రక్కసులు మాయన్నయ్యమీఁదఁ గదలుచోఁ బడుచున్నారు. నేను సహాయుఁడనై పోవుదును. (లేచును.)

విశ్వా—వత్సా! కూరుచుండుము. రాక్షసశోక మారకునకు నీసాహాయ్యమేమి? నా ప్రోత్సాహ మేమి?

లక్ష్మ—అదేమి? ఆరాక్షసుఁడట్టె గాలిలోఁ గొట్టుకొని పోవుచున్నాఁడేమి?

విశ్వా—రామచంద్రుని వాయవ్యాస్త్ర వేగమున నాతఁడట్లు కొట్టుకొనిపోవుచున్నాఁడు.

రామ—(ప్రవేశించి) సుబాహుఁడా! నైవ ధ్యాన మొనర్చుకొనుచుండుము.

విశ్వా—సెబాస్! సుబాహుఁడు కూలినాఁడు.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! రమ్ము. (కౌఁగలించుకొనుచున్నాఁడు.)

రామ—గురూత్తమా! నమస్కారము. మీశిష్యుఁడేఁడీ?

నారా—(ప్రవేశించి) ఇచ్చటనేయున్నాను, నాకు భయము చేతఁబోలేదు. రాక్షసులు దగ్గఱకు వచ్చినయెడల మైల పడుదునని కొంచెము దూరముగఁబోయితిని.

విశ్వా—నాయజ్ఞమున కింకేమియు భంగము జరుగనేరదు. నేను గృతార్థుఁడనైతిని.

రాము—కాని, మాకీ దుఃఖావ లేదు. ఆతఁడు ముందునాపైఁ బగతీర్చుకొనుట విన్నందేహము,

గీ. కష్టనిష్ఠుర భావిరం ♦ ఘువమునకును
మిగిలె నతఁడు నాటక బీజ ♦ మగుటకొఱకు;

సప్పడాకలాపపుగంతు • లాడవచ్చు
నిపుడు ముందంకమేదో వి • న్పింపవలయు.

విశ్వా—ఇఁక ముందుచేయవలసినదేదనఁగ, నాయాశ్రమము నకుఁబోయి యచ్చట యజ్ఞమాచరించుకొని వెంటనే జనకభూపతి దేశమున కేగవలయును.

లక్ష్మ—మేము మహారాజకుమారులముగదా! ఆరాజుదేశమునకు మేమేల ?

రామ—తమ్ముఁడా! మహారాజపుత్త్రులమైనను మునివరుని దాసులముకదా! వారిసందేశమునకు మనకారణపృచ్ఛయేల ?

విశ్వా—ఈస్థలమంతయు రాక్షసపదవిన్యాసమున బూడిదరేఁగి యున్నది. కొంచెము దూరముగఁబోయి యాఁట శయనించి యారుణోదయమున బయలుదేఱి పోవుదము. రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—మిథిలాపురము.

ప్రవేశము—జనకుఁడు, శతానందుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు
రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు.

విశ్వా—జనకచక్రవర్తి! ముహూర్తానికి ఇక నేల?

జన—ఒకమాఱుకాదు. రెండుమాఱులుకాదు. మునిమాత్రకే ధన్యుఁడ.

గీ. యతులు రాకచే ధన్యుఁడ; ♦ హితుని సుతులఁ
గనఁగఁ దిరుగ ధన్యుఁడ; మహో ♦ గ్రస్వభావ
తాటకాఘ్నుల కాతిథ్య ♦ ధర్మకలన
జరుపధన్యుఁడ; మూఁడవ ♦ పఱిని మఱల.

లక్ష్మ—రాజేంద్రా! మీహితుని సుతులము మేమిద్ద
ఱుము. తాటకాఘ్నులని మీరు చెప్పుచున్నారు. కాని తాటకాంత

కులము మేమిద్దఱముకాము. అసహాయశూరుఁడయిన మాయన్నగారగు శ్రీరామచంద్రుఁడొక్కఁడే. కాన మీరు కొంచెము సవరించుకొని యనన్యముగ నాకుఁ బంచియిచ్చిన గౌరవమును మాయన్న గారి కొసఁగుఁడు.

రాము — (నవ్వుచు) తమ్ముఁడా! బహువచనప్రయోగ మేల?

జన — వత్సా! రామానుజా! తాటకాఘ్నులని మీయన్నగారిని బహువచనప్రయోగముచే గౌరవించితినని యనుకొనరాదా?

రామ — రాజేంద్రా! మునిప్రభావమున జరిగిన పనికిఁ నన్నుఁ బెద్ద సేయనేల?

జన — సెబాస్!

గీ. పండ్లఁబోలు పెను ఫిరంగి • గుండ్లఁబోలు
వజ్రములఁబోలు భవ్య దీ • పములఁబోలు
భువిని స్ఫటికశాలగా్రమ • మూలనుబోలు
సుతులఁగను దశరథు భాగ్య • మతితరంబు.

విశ్వా — రాజేంద్రా! ఈమాత్రమునకే యొకటి, రెండు, మూడు సారులు ధన్యుఁడనయితినని గణించుకొనుచున్నావా! నాలుగవసారి, యైదవసారికూడ ధన్యుఁడవు కాఁదలఁచియున్నావు.

జన — మహానుభావా! అదెట్లు? ముందునాలుగవసారిధన్యత యెట్టిదో సెలవిచ్చెదరా?

రామ — (అపవారించి) గురూత్తమా, సంక్షేపముగఁ జెప్పుము.

విశ్వా — (తలరామునివంక నూఁపి) జనకరాజేంద్రా! మీ పురోహితుఁడగు నీశతానందునకు జరిగిన మహోపకారము మీకుఁ

జరిగినట్లేకదా!

జన—ఇంకను సందేహమా? నాకు జరిగినకంటె నెక్కువ.

శతా—నాకట్టి యుపకారమేమి?

విశ్వా—

సీ. అసువుపోనున్న రోగిని • హస్తశుద్ధి
బ్రదుకఁ జేయునాతఁడె భిష • గ్వంతుఁడనఁగఁ
జచ్చిపోయినయా దేహిని • జరణశుద్ధి
బ్రదుకఁ జేసిన యాతఁడే • పాటివాఁడొ!

జన—నాకేమియుఁ దెలియలేదు.

శతా—ఆఁ! ఆఁ! మునిచంద్రమా! నాకు గుండెలు కొట్టు
కొనుచున్నవి. మాతల్లిగారే! మాతల్లిగారే!

విశ్వా—

గీ. ఆకురాలున వట్టి మో • డైన తీఁగె
మాధవునిరాకఁ జిగిరించి • మనెడుకరణి
రమణుకోపంబుచే నైన • రాతిబొమ్మ
కుఱ్ఱరాముని దయముద్దు • గుమ్మరియమ్మె.

శతా—ఆహా! రామచంద్రా! మాయమ్మగారిని బ్రదికిం
చితివా? (రామునిఁగౌఁగలించుకొని) ఎంత మహోపకార మొన
ర్చితివి. వయసుచే నీకంటెఁ బెద్దవాఁడనుగావున నమస్కరింపలేదు.
క్షమింపుము.

రామ—మహాత్మా! మీరట్లు సెలవీయఁ దగునా? ఇందుకు

నేఁజేసిన మహాపుణ్యమేమున్నది?

జన—ఆఁ! ఆఁ! మాయింటి కతిథియై దయచేసిన యాతఁడహల్యాశాపవిమోచకుఁడా? ఏమి నాధన్యత!

విశ్వా—నాలుగవసారి ధన్యత యేదో చెప్పితివా?

జన—ఇఁక నైదవసారి దేమో దయచేసి చెప్పెదరా?

విశ్వా—దాని యవసరమునఁ జెప్పెదను.

శతా—రామచంద్రా! ఇందున "నేమి పుణ్యము చేసితి" నని యనుటన్యాయమా!

గీ. కాంతను ద్యజించుకాంతుతోఁ • గాంతఁ జేర్పఁ
గలుగుపుణ్యంబె యింతంత • గాదనంగఁ;
దల్లినెడఁ బాయుపుత్త్రుని • దల్లిఁగూర్చు
పరమపుణ్యంబునకు భూమి • పట్టఁగలదె?
పితదయకుఁ బాత్త్రపుటంటు • వెలయుఁగొంత;
సుతునిదయకైహికప్రసక్తి • సుంతకలదు;
సతిదయకు మట్టిరంగు కా • సంతయుండుఁ;
దల్లిదయశుద్ధ దివ్యత • త్త్వంబౌకండె.

రామ—

కనవుతోనున్నమణియూడ్చి • విసరినైన
పీథినున్నాతనికది ల • భింపవచ్చు;
దానిచే వాఁడు భాగ్యంబుఁ • గానవచ్చు
నూడ్చువేవకు పుణ్యమే • మున్నదిందు?
కలిసిబూడిద నున్న యం • గారకణము

రథ్యలోఁ బాలనై వఁగఁ • బ్రక్కతాటి
కి మ్రగ్గడి కాలి యూఁతంత • గాలవచ్చు
నూడ్చు సేవకు పాపమే • మున్న దిందు?
నిదురఁ దిట్టిన తిట్టులు • నింద్యమగునె?
నిదుర దేవార్చనలు శుభా • స్పదములగునె?
మనసుతో లంకెలేని నా • మాన్యకృతుల
పాపపుణ్యచింతన సేయ • వలనుపడదు.
ఇట్టె నేవచ్చు వేళ నా • దృచ్ఛికముగ
నాపదరజంబు తాఁకిని • నాతిఁజేసె
నేమియు నెఱుంగఁ దెల్లవో • యి నిలఁబడితి
యిట్టిననుఁ బెద్దసేయుదు • రేల మీరు.

శతా—ఇట్లు వచియించుచున్న నీతో నే నేమనఁగలను?

విశ్వా—(తనలో) స్తుతివాక్యములు వినుటచేఁ గాఁబోలు రాముని మొగ మెఱుపెక్కినది. (ప్రకాశముగ) శ్రీరామపదము సోకినవెంటనే శాపమును బాయుదువని మీతండ్రిగారు మీతల్లిగారికి గడువుఁ బెట్టిరి. శతానందా! అట్టి రామమూర్తి నిందుకై తెచ్చినచిన్న స్తుతింప మఱచుట న్యాయమా? (నవ్వును)

శతా—మీరు నాకు పితృసములు. మీదయ నెన్నఁ దయినను మఱతునా? ఈమహోపకారమునకు మీ కేమీయఁగలము.

లక్ష్మ—(అపవారించి) అన్నయ్యా! కొంచెము మస్తిమితతగ నున్నట్లున్నా రేమి?

రామ—విశేషమేమియు లేదు.

గీ. కత్తిపాటులు తనువును • గాయపఱచుఁ;
దిట్టుపాటులు జీవంబుఁ • దెగఁగఁ జేయు
స్తుతుల వేఁటులు చిత్తంబు • తుఱుము సేయు
మెత్తనైన పదనునకై • మిగులఁ గోఁత.

లక్ష్మ—ఆతనికి జరిగిన మహోపకారముచే నాతఁడు తన కృతజ్ఞతను విశేషముగ వెల్లడించుచున్నాఁడు. మన్నింపఁదగును.

శతా—మాతల్లిగారు మాతండ్రిగారిగారి యాశ్రమమునకుఁ బోయిరా?

విశ్వా—ఎప్పుడు రామభద్రుఁడు వచ్చునో, యెప్పుడాతని పదరజస్స్పర్శమున తాయి రమణియగునో యని నిరీక్షించుచుఁ దత్సమీపముననే గౌతమర్షి యున్నాఁడు. అహల్య నాతఁడే యాశ్రమమునకుఁ దీసికొనిపోయెను.

శతా—సంతోషము.

జన—శతానందగురువరా! సాధ్యమయినంతత్వరలో మీరాశ్రమమునకుఁ దయచేసి తల్లిగారిని దర్శించి సేవించి తిరుగ నిటకు దయచేయుదురుగాక!

శతా—అటులే.

జన—గాధినందనా! అయిదవధన్యత యేదో యస్థానవసరమున నానతిచ్చెదమని సెలవిచ్చితిరి. అదిసీతాకళ్యాణమునుగూర్చిన దేయగునెడల నేనత్యంత ధన్యుఁడనుగదా!

విశ్వా—శివధనుస్సు సజ్యము చేయుటకాని దే సీతకుఁ గల్యాణమెట్లు?

జన—అదియే వచ్చిన పెద్దయుపద్రోధము. [illegible] గకయో యద్దిపణముగాఁ జేసియుంటిని. ఎవ్వఁడు నా [illegible] సమిపింపనైన నేరకున్నాఁడు. సీత కుమారుఁడుము [illegible] దోఁచకున్నది.

లక్ష్మ—(తనలో మాయన్నగారు [illegible] బాగుగనుండును.

జన—

గీ. కన్యకళ్యాణ శుభవయః • [illegible]
వరుఁడె కానంగబడఁడయ్యె: • [illegible]
వంపుమాట యటుంచుండు • [illegible]
వంపు, సిగ్గునఁ దలవంపుఁ • [illegible]

విశ్వా—(తనలో) వగుఁడుగా [illegible]
చక్షురతీత తేజస్సంపన్నుఁడగు శ్రీరాముఁ డిట్టివాఁడే!

జన—

గీ. పచ్చతోరణమెటుఁ గంటఁ • [illegible]
పెండ్లియెప్పుడని నామోము • [illegible]
పీరణపుఁ డుబ్బు లెటలైన • [illegible]
దుహిత పెండ్లెప్పుడని గుం[illegible] • [illegible]
బొమ్మలకుఁ బెండ్లి నలిపెన • [illegible]
వేగరమ్మంచు జానకి • [illegible]
నీకుఁ గలిగిన యుచితత • నాకు [illegible]
దమ్మయనిలోన సిగ్గంది • [illegible]

కొడుకుకంకణను గూఁతురు ♦ కూర్చువస్త్ర
మైన నద్దాని నేకష్ట ♦ మైఁబడుచుఁ
త్వరఁగ వదలుచుకొనుదాఁక ♦ దండ్రి యోర్వఁ
డకట! యిది యేమిచోద్యమో ♦ యవనిమీఁద.
అమ్మలక్కలంద ♦ అంతఃపురినిఁ జేరి
యింక నూరకుంటి ♦ రేల యనుచు
నాదురాణి నడుగ ♦ ఖేదావిలాస్యయై
పులుకుపుంకుకు నన్ను ♦ నలుకఁజూచు.

సీ. పెద్ద కన్నులవాఁడు ♦ ప్రియదర్శనమువాఁడు
పదునైదు పదునాఱు ♦ వయసువాఁడు
చాపకళాశాలి ♦ శాంతస్వభావుఁడు
వేదవేదాంగ సం ♦ విద్వరుండు
నిశ్చలతేజుఁడు ♦ నిర్మలరూపుఁడు
నిత్యసంస్మిత ముఖ ♦ నీరజుండు
లోకమనోహరుఁ ♦ డేకపత్నీవ్రతుఁ
డతులసత్వాఢ్య బా ♦ హార్గళుండు
నైన రాసుతుఁ గని జాన ♦ కమ్మ నీవు
ప్రియముగ ప్రేమించుమనుచుఁ బ్రా ♦ ర్థించుటకును
హరధనుఃకార్య మొక్కటి ♦ యడ్డు దగిలె
నద్దినెఱవేఱు వెఱవేదొ ♦ యకట! యెరుఁగ.

లక్ష్మ—(తనలో) ఈరాజు మాయన్నగారినే యభివర్ణించుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగ) రామచంద్రా! శివధనుస్సు వంచు శూరుఁడే లేఁడని యీరాజు మిగుల పరితాపపడుచున్నాఁడు. మీరు వంచఁగలరని యీయనతో జెప్పుడని విశ్వామిత్రుఁడు తాతగారితో

నేను మెల్లఁగఁ జెప్పనా ?

రామ—(అపవారించి) తమ్ముఁడా! నీకెందులకోయి ? ఊర కుండుము.

లక్ష్మ—(తనలో) ఈసమయమున విశ్వామిత్రుఁడేమియుఁ బలుకక యూరకుండెనేమో ? అదిగో ! ఏమియో చెప్పుటకు గాఁబోలు గొంతు సవరించుకొనుచున్నాఁడు.

విశ్వా—రాజేంద్రా ! ఆఁడుపడుచును గాంచిన యాతనియార్తి యింతయని చెప్పఁదరముగాదు, కన్యకుఁ బెండ్లియగునంతమాత్రమున నదిసరిపోవునది కాదు.

సీ. అత్తప్రీతియో, కోఁతయో ♦ యాఁడుబిడ్డ
బొమ్మబోధింపొ, సాధింపొ ♦ బోసిమామ
పెట్టొ, తిట్టొ పెద్దమఱఁది ♦ వెలఁది నెనరొ,
కనరొ ; తోటికోడండ్రదొ ♦ కట్టొరట్టొ.
అన్నియిట్లుండ నటుమీఁద ♦ నంతిపురిని
మగనిముద్దొ గుద్దొ పడు ♦ క గదిఁగునకొ
కులటయొడిని గుటకొకూఁతు ♦ కుక్షియెండొ
నిండొ యని కన్నవారొందు ♦ నెగులదెంతొ !

లక్ష్మ—(తనలో) ఓసీ! ఈమాట లెవఁడెఱుఁగఁడు ? ఇదియా యిప్పుడీతఁడు పలుకవలసినది !

జన—

గీ. ఏకకన్యఁగాంచి ♦ యెనఁగెడువానికే
యిట్టిబాధయనఁగ ♦ నింటనల్వు

రాచబిడ్డలున్న • యాతనిబాధ యిం
కెంతయో యెఱుంగ • నెవనితరము ?

శతా — మిగిలిన మువ్వురినిఁగూర్చియు నంతచింత యుండవలసినపనిలేదు. వారిసంగతి లోకముతోఁ బాటిదే యగును. జానకమ్మ సంగతియే లోకాతీతమయినది. అదియైన నీధనుర్వ్యవహారమున నట్లై యినది.

జన — మహాత్మా! అందునుగూర్చియే యాందోళన మెక్కువగనున్నది. గాధిపుత్రా! శంకరచాపము సజ్యము చేయు నాతఁడెవఁడు లభింపకుండు నెడల నేమిగావలసినది ? ఎంతకాల మందులకై నిరీక్షింపవలసినది ?

లక్ష్మ — (తనలో) ఈసారి విశ్వామిత్రుఁడు మాయన్నగారినిగూర్చి చెప్పకుండు నెడ నేనే తెగించి చెప్పెదను. ఏమి ? ఇంకను విశ్వామిత్రుఁడు మాటలాడఁడేమి ? (లక్ష్మణుఁడు లేచును.)

రామ — (అతనిఁ గూర్చుండఁబెట్టి యూరకుండుమని సంజ్ఞ సేయును.)

లక్ష్మ — (అపవారించి రామునితో) ఈరాజేంద్రునిమాటలు నేను సహింపఁజాలను. ధనుస్సు వంచునాతఁడు లభియింపఁ డనుచున్నాఁడు. జగతి నిర్వీర్యమైపోయెననుకొనినాఁడా ? మహావీరులగు మీయెదుట నీమాటలువిని నేనూరకుండఁగలనా ?

రామ — (అపవారించి) తమ్ముఁడా ! ఇది కోపమునకదను కాదు, మనగురువుగారే యుచితరీతిని జెప్పెదరు.

లక్ష్మ — (తనలో) నీళ్ళు నములుచున్నట్లు మునిమాటలాడును గాని విడఁగొట్టి తెగవ్రేసి రెండు తునకలగునట్లు మాటలాడలేఁడు.

యిష్టపడుచున్నాను. కావున రామభద్రుఁడు విల్లువంపబూనుట నా కిష్టము లేదు.

విశ్వా—(అపవారించి) పణమును బెట్టుటవలనకే నీయిష్టము గాని యంతకుపైన నీయిష్టమేమున్నది ?

జన—(అపవారించి) అది నిజమేకాని యీధనుస్సు పరిభావము శ్రీరామచంద్రునితో మీరిదివఱకు సెలవిచ్చితిరా ?

విశ్వా—చెప్పినయట్లులే చెప్పినాను. దాని నీవు వంపవలసి యుండునని నేను చెప్పలేదు.

జన—నేనిప్పుడు చెప్పనా ? మీరు చెప్పెదరా ?

విశ్వా—నీవు చెప్పకుండునెడల నాతఁడు పూనుకొనునా ? ఏమయిన నేను చెప్పెదను.

జన—శ్రీరామచంద్రా ! గాధేయసవన సంరక్షకై యీదేశ ప్రాంతములకువచ్చి పూర్వపుణ్యవశమున నాకు దర్శనమిచ్చితివి. మహానందభరితుఁడనైతిని. శివచాపము నెక్కువెట్టినవానికి నాకూఁతు నిచ్చెదనని దీక్షవహించితినని యిదివఱకు జరిగియున్న మాటలవలన వినియుందువు. విల్లు వంచుటకుఁ గార్తవీర్యార్జునాది వీరులువచ్చి విముఖులై పోయిరి. ఆవిల్లువంచఁగల మహాపురుషుఁడెవ్వఁడును గానఁబడలేదు. రాక్షసక్షోదనదక్షాక్షీణభుజాబల విశేషుఁడవగు నీవిందులకు సమర్థుఁడవయి యుందువు కావున—

విశ్వా—రామభద్రా ! అవశ్యము హరుచాపమును సజ్యము చేయుము.

రామ—రాజేంద్రా ! అనేకాస్త్రము లొసఁగి యనేక శక్తులఁ గటాక్షించి, యాసురబలరహస్యము లెన్నియో వెల్లడించి, తాను

నాకు సమీపమునఁ గూర్చుండి, చంపవలసిన నిముసమునుగూడ నిర్దేశించి, మాగురుఁడగు నీమహర్షి శిఖామణి రాక్షసుల నాచేఁజంపించినాఁడు. యథార్థముగ నాతనికి నాపైనున్న కటాక్షమే యసుర హనన కారణము కాని నాబాహువులలోనున్న సత్వము కాదు. ఇప్పుడుకూడ నామహానుభావుని కటాక్షమే కాలకంఠధనువును వంపఁగలదు.

జన—(తనలో) ఆహాహా! ఏమిసౌజన్యము!

లక్ష్మ—(తనలో) ప్రాణమైన వదలుకొనవచ్చునుగాని చేసిన గొప్పపని ముని మెప్పును వదలుకొనుట యీతనికిఁదక్క మఱెవ్వరికి సాధ్యము.

శతా—ఆహా! శ్రీరామమూర్తి వంటినిరహంభావస్వభావునెచ్చటను గనివినియుండ లేదు.

గీ. చేయకుండఁ జేసితినని ♦ చెప్పునాతఁ
డధముఁడు, రవంత చేసి కొం ♦ డంత చేసి
నాఁడననువాఁడు గర్వి; యొం ♦ తయొయొ నర్చి
సుంతఁ జేసితిననువాఁడు ♦ సుజనుఁడిలను.
సర్వలోకోపకార వి ♦ స్తారకార్య
వారమొనరించి భగవంతు ♦ వైభవంబొ
శిష్టకరుణయొ దానిని ♦ జేసెననుచు
తన్ను మఱచెడువాఁడెపో ♦ దైవము.

జన—గురూత్తమా! బాగుగ సెలవిచ్చితిరి. అట్టిమహానుభావుఁడు హరధనువువంచి, నాకన్యనువరించి, నాచిత్తభేదమునువారిం

చినన్నుఁ గృతార్థుని జేయఁగలఁడని తోఁచుచున్నది.

విశ్వా—ఊహములతోడ నింకఁగాలక్షేపమేల? ఆధనువుపేటికను దెప్పింపుము.

జన—ఇప్పుడే యీకార్యము జరిగింపుమని సెలవా?

విశ్వా—శుభముసంకల్పించిన వెంటనే జరుపవలసినది కాదా?

జన—చిత్తము. ధనువీ వెనకనేయున్నది, సేవకా! ఈద్వారమును దెఱువుము.

(తెరయెత్తఁగఁ బుష్పమాలాద్యలంకృతంబగు నొక్కగద్దెపైహరధనువు గానఁబడును.)

అందఱు—(లేచినమస్కరించి) ఓం! హరహర! మహాదేవ శంభూ!

లక్ష్మ—(తనలో) ఓస్! ఈమాత్రపుధనువునే యెవరువంచలేకపోయిరా?

జన—(రామచంద్రునిఁ గాంచఁగలించుకొని) నాయనా! రామచంద్రా! ఇటువచ్చిదానిని సజ్యముచేసెదవా?

విశ్వా—రాజేంద్రా! ఉండు. రామచంద్రా! తొందరలేదు. జనకచక్రవర్తీ! జానకినిటకుఁ బిలిపింపుము.

రామ—(తనలో) ఆహా! నామనసులోని యూహ మీసినోట నుండి వెడలినదికదా! మహాత్మా!

జన—గాధినందనా! రాణివాసముననున్న జానకి యిటకేల?

విశ్వా—తండ్రియొద్ద రాణివాసమేల? ఈమునలిమునిమిత్రులయొద్ద రాణివాసమేల? భర్తయొద్ద రాణివాసమేల? పుత్రికైన

సౌమిత్రియొద్ద రాణివాసమేల?

లక్ష్మ—సెబాస్ ! గురూత్తమా! బాగుగఁబలికితివి.

రామ—(తనలో)ఆహా ! మునీశ్వరా ! నీవాక్యము మోఘము కదా !

జన—

సీ॥ భగ్నచాపమింక ♦ బల్లెమై యుండఁగ
భర్తయనుచు రాము ♦ భద్రిసంటి
భవనమాన తేజ! ♦ భవదీయవాక్యంబు
బహుళభవ్యభార ♦ భరితమయ్యె.

సేవకా! జానకి నిటకుఁ బంపుమని రాణిగారితోఁ జెప్పుము.

రామ—(తనలో) హృదయమా !

గీ. భైరవాకార రాక్షస ♦ వీరదర్శ
నమున నిసుమంతయుఁ బెకు జెం ♦ దకయయుండి
మృదులమృదులాంగి సీత నీ ♦ క్షింపఁదలఁచి
తొడికెదేల యుప్పొంగె మెత్త ♦ బడెద వేల ?
ఇలను సుఖదుఃఖ భాగార్థ ♦ ములకు శాశ్వ
తముగి సితోడ గూర్చు కోఁ ♦ దలఁచినట్టి
సుదతివచ్చు దడఁబడక ♦ చూడుమయ్య
పృథమదర్శనమతి కృతా ♦ ర్థంబుగాదె ?

[జానకియు మృగలయుఁ బ్రవేశింతురు.]

జాన—ఎవ్వరో కొత్తవారున్నట్లున్నారు (పోఁబోవును.)

రాము — అహాహా!

జన — (ముందునకుఁబోయి జానకిని బట్టుకొని) అమ్మా! పోనక్కఱలేదు, ఈతాతల నెఱుఁగనే యెఱుఁగుదువుకదా! ఆ రాజకుమారులలో

గీ. పోకమ్రాఁకుఁబోలెఁ ◆ బొడుగైనవానిని
పచ్చనైన పట్టు ◆ బట్టువాని

తల్లీ! తలవంచుకొనెదవేల? (గడ్డముపట్టుకొని) ఇదిగో! చూడుము.

మొయిలు హొరాయలు మేని ◆ మురిపముగ్గలవాని
పరమతేజమైన ◆ వానిగనుము!

జాన — (తనలో) కన్నులు మూసికొనినను నా మహామహుని దివ్యతేజము తెప్పలగుండ కన్నులలోఁ బ్రవేశించి యెల్లెడలంతఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నదే! ఇచ్చట సాక్షాత్కరించినది నా తపఃఫలమైన దైవమైయుండునా?

రాము — (తనలో)

గీ. మేఘమిచటనుండ ◆ మెఱుపచ్చటను నేల
ఈవిచిత్రచాప ◆ మేల నడుమ!
భవునిధనువు వేగ ◆ వంచిరో త్రెంచిరో
నిన్ను నన్ను నన్ను ◆ నిన్నొనర్ప.

జన — అమ్మా! నేజెప్పినకాంతిని జూచితివా? మాటలాడ వేమిజానకీ?

జాన — అబ్బా! ఎదులకు?

జనక — అదేమి? కన్నులట్లు మూసికొందువేల?

జాన—(తనలో) లోనఁబ్రవేశించిన యీమహనీయ తేజోరాశి తిరుగఁ బైకిబోవునేమోయని వెఱ్ఱిపడి కన్నులుమూసికొంటిఁగాని ఱెప్పలు దూరి లోఁజొరఁబారిన కాంతి ఱెప్పలు తెఱచిననైనఁ బోవునా? (కన్నులు తెఱచును.)

జన—అమ్మా! కన్నులు తెఱువుము సిగ్గుపడక చూడుము. ఇతఁడె దాశరథిరామచంద్రుఁడు (నవ్వుచు) ఆతఁడు నిన్నుఁ బెండ్లిచేసికొనునఁట. ఏమందువు?

జాన—(నిమ్మళముగ) హరధనువుమాట?

లక్ష్మ—(తనలో) సెబాస్! వీరకన్యకా! మారామచంద్రునకు నీవేతగుదువు.

రాము—(తనలో) హరధనువు వంచిన తరువాతనే

జాన—తండ్రీ! నన్నువదలుము. (జానకిమృదులను జేరును.)

మృదుల—(అప) సీతమ్మా! ఎంతయదృష్టవంతురాలవమ్మా!

జాన—(అప) చూడు. చూడు. మాచెల్లెలూర్మిళకు సౌమిత్రి మిక్కిలితగియున్నాఁడుసుమా!

మృదుల—అమ్మా! నీపెండ్లికాకుండనే నీచెల్లెలికిఁ బెండ్లి బేరపుమాటలా!

రామ—రాజేంద్రా! గురూత్తమా! ఇంక ధనువు నొద్దకు వెడలవచ్చునా?

విశ్వా—అభ్యంతరమేమి?

రాము—తమ్ముఁడా! ఈవిల్లు నీయొద్దనుంచెదవా?

(ఇచ్చి ధనువునొద్దకు నిమ్మళముగఁబోవును.)

జన—(తనలో) అన్నియుననుకూలముగనున్నవి. ఈధనుస్సేమి చేయునో?

గీ. హర! శశాంక రేఖాధర! యాశ్రితార్తి
హర! యెప్పుడు నైహికపు దేవు లాట నడుగ
నెదియు నొకటికోరెద క్షమి యింపు మిప్పుడు
సీత రాముని కిల్లాలిఁ జేయు మయ్య.

రాము—(గద్దెనుఁజేరి ప్రదక్షిణముఁ జేయును.)

హర! త్రిపురహర! గజదైత్య హర! పదాబ్జ
భక్తకృతపాపచయ హర! ప్రసవబాణ
విపులమద హర! భూమీశ తపవనహర?
ఏను నీవిల్లువంతు క్షమింపుమయ్య.

శాన—(తనలో) రామప్రభూ! మీకులదేవతలు మిమ్ముల సఫలమనోరథులఁ జేయుదురుగాక!

రాము—(తనలో) విల్లెట్లు వంచెద నోయని జానకి సన్నఁ గ్రొంగంటఁ జూచుచున్నది. ఆహా! కృతార్థుఁడనుగదా! (ప్రకాశముగా) విల్లందుకొనుటకనుజ్ఞయేకదా?

విశ్వా—హరప్రసాదోస్తు.

రాము—ఇదుగో. (పూలమాలికను జేతితో నెత్తును.)

(లక్ష్మణుఁడు తక్క సందఱు నవ్వుదురు.)

లక్ష్మ—ఆహా! ప్రమాదము. రాముఁడు గాని సీతాకుసుమకోమలవిన్యస్తహృదయుఁడై పుష్పమాలిక నెత్తనుకొనెఁబోలు. (క్రోధముతో) ఆయనయభిప్రాయము నెఱుఁగకుండ నట్లు నవ్వుట న్యాయమా? రాజేంద్రా! నీవామాలికఁ దీసికొని శ్రీసీతాదేవికిమ్ము దాని నేమి చేయవలయునో ఆమెయే యెఱుఁగును.

జన—(తీసికొని) అమ్మా! ఇది తీసికొనుము.